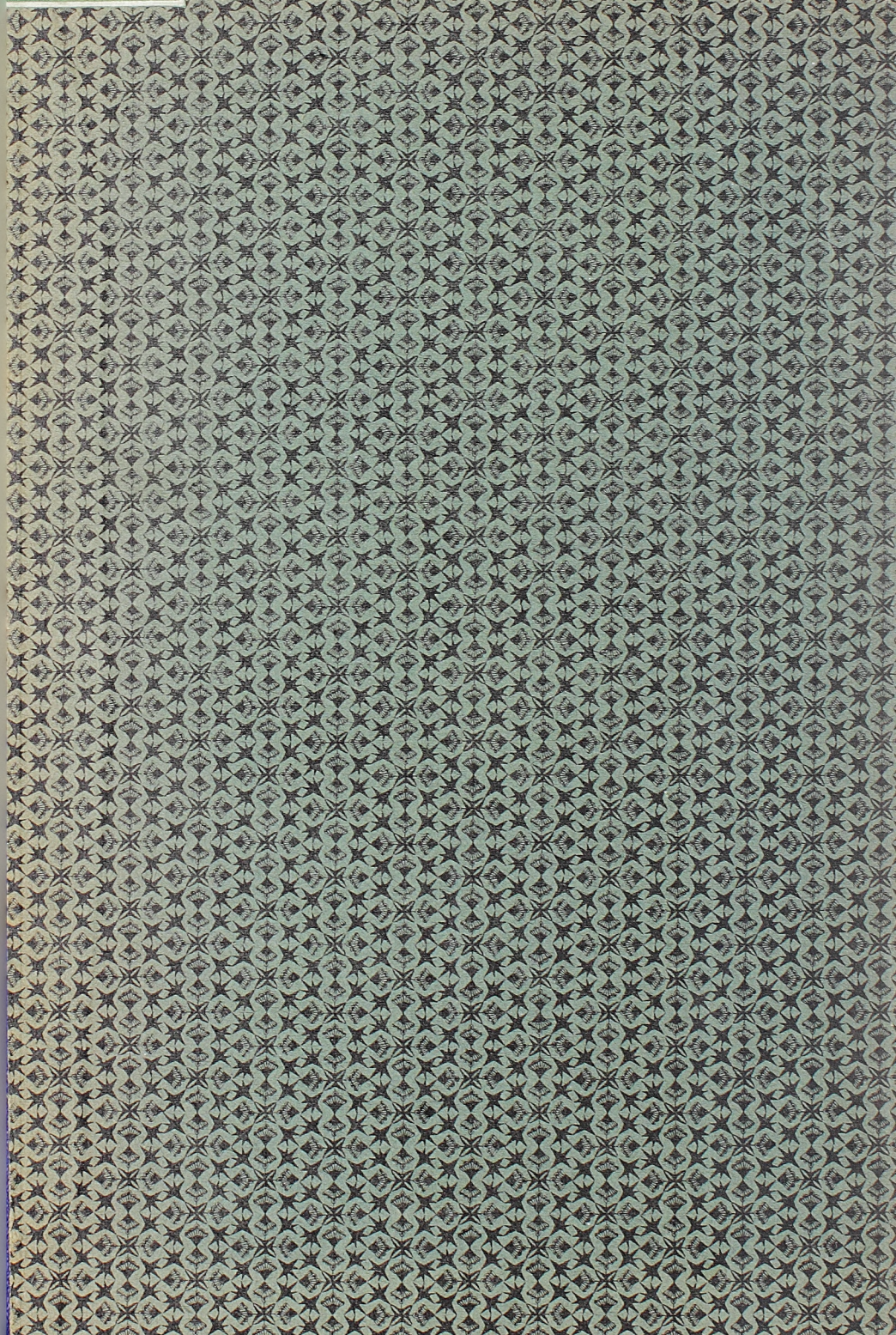

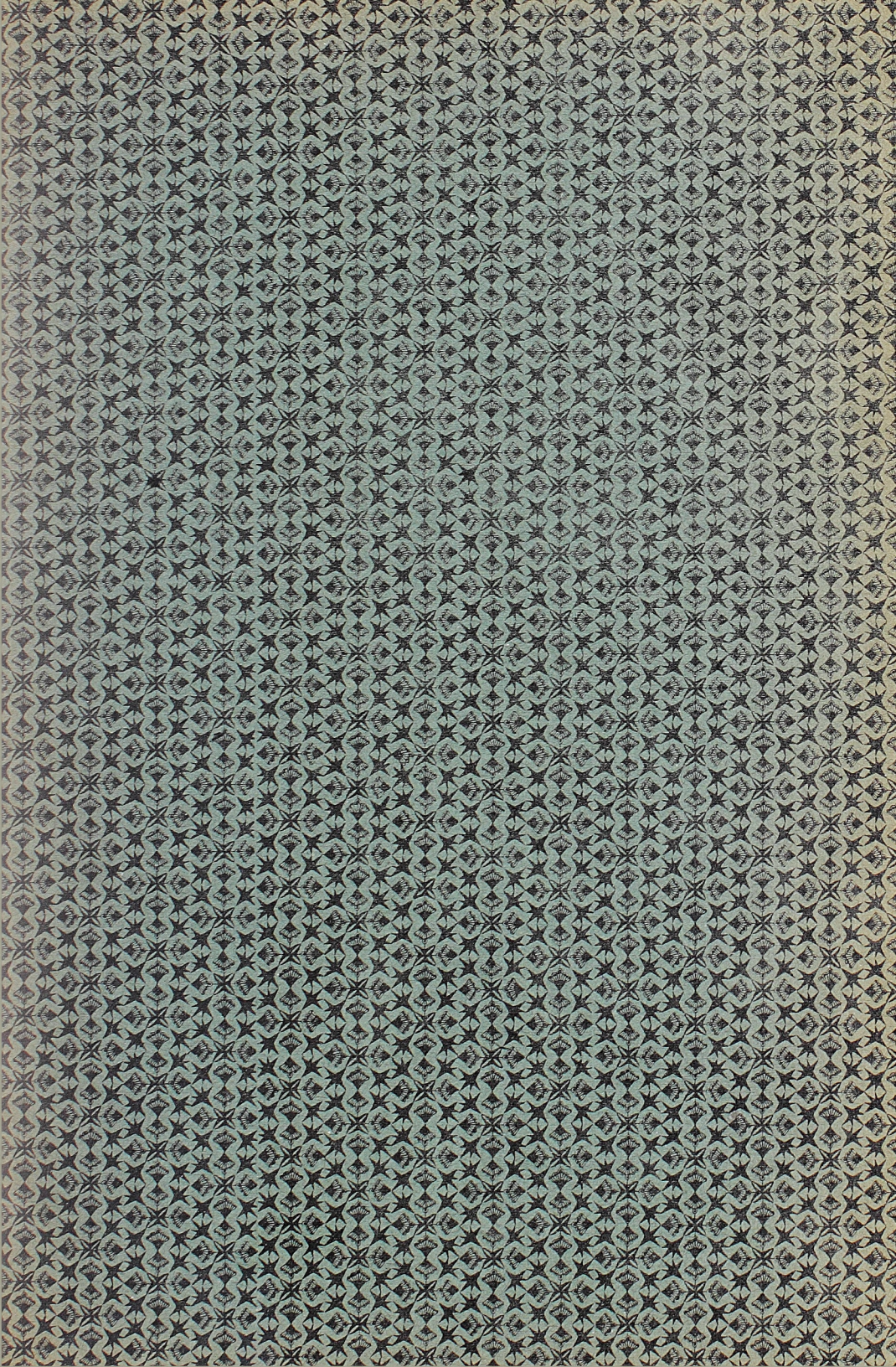
ПБ 6 67

СПОМЕНИЦА
ЈОВАНА С. БАБУНЕСКОГ

РАЂЕНО
У ДОМУ МАЛОЛЕТНИКА
БЕОГРАД
КРАЉЕВИЋА МАРКА 9.
ТЕЛЕФОН 751.

Ч. 6. 6

67.

УНИВ. БИБЛИОТЕКА

И. Бр. 450 879

СПОМЕНИЦА

ЈОВАНЯ С. БЯБУНСКОГ

Цена 5 диняра

Тосногнуту

Арку Керобуту

ману Уирабуро Огдопа Нарогуно
Тамбе Краевине С. Х. С.

16. Октабра 1922 г. Торогузе
Теодраг Војводе Табуенот

Луна Ћеловић
БЕОГРАД

Luka Ćelović
BEOGRAD

СПОМЕНИЦА

Јована С. Бабунског

ИЗДАЊЕ
УДРУЖЕЊА РЕЗЕРВНИХ ОФИЦИРА
И ОБВЕЗНИКА ЧИНОВНИЧКОГ РЕДА

ЧИСТ ПРИХОД ОД ОВЕ КЊИГЕ НА-
МЕЊЕН ЈЕ ПОДИЗАЊУ СПОМЕНИКА
ЈОВАНУ С. БАБУНСКОМ

СПОМЕННИЦА
Јована С. Бабуњског

Уредио и надгледао штампање
Д-р Јован Хаџи-Васиљевић

Не ли те је жалба . . .

НЕ ЛИ ТЕ ЈЕ ЖАЛ-БА ЗА ТВО-ЈА ТА

I ма
КУ-ЋА ВОЈ-ВО-ДО БРЕ,

II да
БА-БУН-СКИ БРЕ?

Не ли те је жалба за твоја та кућа,
Војводо бре, Бабунски бре?
Моја ми је кућа Бабуна планина,
Дружина бре, комише бре?

Не ли те је жалба за твоја та љуба,
Војводо бре, Бабунски бре!
Моја ми је љуба пушка манлихерка,
Дружина бре, комише бре!

Не ли те је жалба за твоја ша сестра,
Војводо бре, Бабунски бре?
Моја ми је сестра остра на сабља,
Дружина бре, комише бре!

Не ли те је жалба за твоји те деца,
Војводо бре, Бабунски бре?
Моји су ми деца ситни пашрони,
Дружина бре, комише бре!

Забележио и хармонизирао
ВЛАД. Р. ЂОРЂЕВИЋ

Лука Ћеловић
БЕОГРАД

Luka Celović
BEOGRAD

ЈОВАН С. БАБУНСКИ О СЕБИ

Родио сам се 1875. г. 25. децембра у селу Мартољце¹⁾ пет сати удаљено од Велеса, у тако званом „Азоту“.²⁾ Отац ми се звао Стојилко а мати Петкана која ми је умрла кад сам био две године те нисам ни запамтио матер. Имао сам две старије сестре и брата Темелка; сестре су ми умрле одмах после удаје.

Кад ми беше осма година мене отераше да чувам стоку, тако до десете године све сам чувао стоку. Како ми беше и брат писмећ, отац науми да ме да у школу да и ја колико толико научим читати и писати. Те тако 1886 г. даде ме код мога ујака Димка Најдовића у с. Оморане³⁾ да код њега учим. Он беше тада бакалин у селу и учитељ. Свако дете му даваше по један дукат годишње за учење. Кад сам ја ступио у школу беше око 15 деце. Он је нас учио тако звану стару науку. Српску азбуку смо писали, а кад смо научили да пишемо по песку азбуку и бројеве, онда нам је давао часловац и аргију за писање мастилом. Никако није хтео нову бугарску науку и увек је са негодовањем говорио о бугарској новој науци те према томе може се рећи да је он био последњи српски учитељ од старих у велешкој кази који је умро 1892 г. и од те године последња се српска школа укинула са смрћу овог доброг србина да се после 6 и 7 год. опет појаве српске школе са спремним учитељима и нову српску науку.

Ја сам у овој школи остао две године и за те две године изучио сам часловац и псалтир и знао сам да певам у цркви. Како нисам имао више шта да учим, отац ме даде у Велесу да продужим школовање, али како нисам имао

1) На секцијама погрешно забележено *Мартовце*. Пишу га и *Мартољци* и *Мартуљци*. Лежи на левој страни р. Десне. (На секцији погрешно *Бабунa*.) До ослобођења 1912. имало је око 500 становника, самих хришћана.

2) То је један део Велеске области (казе). Цела се Велеска каза до 1912. делила на четири среза — жупе. Три се жупе налазе на једној страни Вардара, и те су: *Гро'от*, *Азот* и *Клепа*. *Гро'от* захвата северо-западни део области, *Азот* јужно-западни, и *Клепа* јужно-источни део. Готово све три ове жупе су једнаке по пространству. По насељењу, *Гро'от* има 21, *Азот* 32 и *Клепа* 21 село.

3) Село у Азоту. На левој страни Десне. До ослобођења 1912. имало је око 900 становника, од којих су 130 били мухамеданци.

никакве спреме за бугарску науку, ја сам једва као хрђав ђак остао овде годину дана, јер никако није ми ишла ованука у главу где сам дошао као Јован Стојковић и одмах ме прекрстише „Иванъ Стоиковъ“. Пошто сам напустио ову школу и без испита, отац ме даде у селу Војницу⁴⁾ код једног познатог пријатеља буг. учитеља Ристе Соколовића из истог села. Ту, код њега сам остао пола године и он буде премештен као први буг. учитељ у Богомилу⁵⁾ те сам и ја морао отићи за њим и ту сам остао пола год., где ми он даде сведочанство да сам свршио IV р. основне школе и да више немам шта да учим. Мој отац није био задовољан са оволиком науком, он намисли да ме даде на веће школе. У бугарску школу није волео да ме даде јер он још онда беше познат као велики Србин и Србином га звали, јер где год је шта говорио, било на путу, у Велесу и тд. он је увек говорио о Србији, о Србима и њиховом јунаштву; у исто време да је све српско до бакарног гумна. Све старе песме је знао на памет и само је њих свуда и на сваком месту певао па због тога су га знали као Србина. Ја имам да му захвалим што сам постао добрим Србином, само њему јер скоро није било дана да ми што лепо не прича о новој Србији и јунаштву за време ослобођења и т. д. Даклем он је намислио да ме пошаље у Србију на даље школовање. Кад су у Велесу чули да он намерава да ме пошаље у Србију, богаташи велешки и његови пријатељи одговарали су га од овога говорећи му да ме пошаљу у Солуну као питомца, али он је био тврдо решен о овоме што је намислио. Ни молбе ни претње бугараша не помогоше. Он једнога дана спреми ме и одведе ме у Скопљу, пријависмо се у српском конзулату и мој отац изјави жељу да ме конзулат прими за ђака и да ме пошаље у Србију. Како је мој отац говорио правилно српски а ја сам опет знао лепо читати и писати српски конзул обећа му да ће ме послати чак о његовом трошку до Београда те тако ја стигох у Београд 1889. год месеца августа.

У то доба почело је Министарство Иностранних Дела да прима младиће на школовање из свију крајева Српства. Примаше младиће и Друштво Светога Саве које беше у то доба у највећем жеку са својом управом и председником Свет. Николајевићем и многобројних чланова.

Почетком школске године ја сам се уписао у I раз. гимназије. Кад сам положио испит у јесен 1891 г. Друштво Св. Саве отвори богословско учитељску школу у своме Дому за све ђаке ван Србије и то из нижих разреда гимназије. Ту беху најспремнији професори са директором и васпитачем Милошем Милојевићем великим српским патриотом. У тој школи

⁴⁾ Село у *Клеци*. Лежи на самој реци Бабуни. До ослобођења 1912. имало је око 1000 становника.

⁵⁾ Село у *Азоту*. Источно од Велеса. У време ослобођења 1912. имало је око 1000 становника. До Српско-турских ратова 1876.—1878. у овом је селу постојала српска школа са модерном методом.

највише се полагало да се спреме добре патриоте и пропагандисте а доста се полагало и на војничко вежбање. Ова се школа једва одржа годину дана и то из разних узрока, а највећи узрок беше тај што је турски посланик протествовао у Министарству како нас не спремају за будуће учитеље у турској већ за војнике и бунтовнике и казао да са оваквом спремом неће ни једнога пустити у турску нити потврдити сведочанство. Тако се та врло корисна школа растури и Министарство поче да води бригу и издржавање о нама те нас склони из Београда у Ваљеву и Шапцу. Ја сам у Ваљеву свршио IV р. гимн. а I и II разр. учитељске школе свршио сам у Нишу, а III у Београду те тако сам свршио учитељ. школу 1896 г.

Кад сам узео сведоџбу и потврдио је у тур. посланство упутих се кући да чекам да ме где одреде за учитеља. Ондашњи конзул у Скопљу беше Он ме лепо прими и обећа ми да ће ме поставити за учитеља у велешкој кази. Ја сам морао две године да седим без посла на расположењу јер у то време турци нису давали дозволе нашим селима за српску школу те смо морали да чекамо док се ово питање не реши. А бугари су били развили највећу пропаганду код власти само да нам осујете да не отворимо школе. Сво турско чиновништво беше потплаћено огромним сумама а међу сељацима и грађанима претњама и убиствима не беше краја. Неколико пута је чаршија затварана по неколико дана, скупљани митинзи, један пут све жене одоше пред ућумат са таблама, како су ишле из задушнице и силно су протествовале противу отварања српских школа и чак претиле да ће каменицама побити чиновништво ако не осујете и т. д.⁶⁾ Бугараше свакоме наредише и забранише да ни један не општи са Србима нити да купује нити да продаје Србину. У кафанама нису их пуштали те тако наши Срби беху приморани да иду у турске ханове и дућане. Више пута растоварили су нашим људима жито на сред чаршије и просипали га на очиглед Турака. Баш тада убише неколико виђених Срба из Велеса и бацише их у Вардар. А неколико које дању убише не дадоше да се сахране у бугарско гробље већ морали су да их носе у Башином селу. Тада погину и виђени Србин Петар Ташевић из Б. Села.⁷⁾ И поред толиких несрећа од стране Бугара и Турака и толиких понижења као лупањем са кантама, звиждањем и бацањем поквареним јажима по Србе ипак Срби све ово јуначки издржаше и на ра-

⁶⁾ У борби противу Срба, бугар. организација употребљавала је жене, женске манифестације и протесте као најјаче средство по градовима. Поводом Виничке афере бугар. организација је изабацила пред косовског валју у Скопљу преко 500 жена са делом на крилу и одојчади. Исто тако је чинила у Велесу, Прилепу, Куманову. У Куманову је бугарска организација, 1900. г., и противу власти истакла жене. -- Да се изазове сажаљење!!

⁷⁾ Петар Ташевић је био један од најзаузимаљивијих Срба у Башином Селу и Велесу за народну ствар. Он је сарађивао и Друштву Св. Саве. Бугарска организација га убила. . . .

дост свију и школе се отворише свуда по српским селима. Али од сада тек настаје очајна борба на живот и смрт између Срба и Бугара, али на крају крајева опет правда да победи. Кад видеше околна, још бугарашка села да Срби добише учитеље и свештенике у свачему бољих од њихових и они се узрујаше и потражише српске учитеље. Али је то врло тешко ишло јер сами Турци спречавали су да прелазе на срп. страну села, јер су били добро плаћани. А претњами и убиствима бугар, нису се толико баш бојали. Како пак, нисмо имали ни митрополита Србина већ Грка,⁸⁾ и он не само што није нас заштићавао већ је радио и он противу нас свима срествима у друштву са Турцима и Бугарима, бојећи се ваљда да му Срби не заузму митрополију (као што ће доцније и бити).

Кад се овако дешаваше по Велесу и када не осташе на миру ни друге казе, у Прилепу и Кичеву такође сва села као једно скочише и потражише српску народност и српске учитеље и свештенике. Нарочито Пореч се у томе одликова, јер сва села, око 40, одједанпут пређоше на српску страну. И тако је било великих сметњи од стране Турака, Бугара, Грка и чак и Влаха, а убиства беху на дневном реду, али и тамо победи правда.

У овој несрећи и гунгули где нисмо били слободни са животом ни код своје куће а камо ли на раду и путу, мене поставише за учитеља у селу Теову⁹⁾ у (Велешкој) кази. Велико село око 110 домова и то пола срп. пола бугарско.

Кад дођох у село ту затекох већ бугарског учитеља, некога Тројана Кантарџијева врло окретног и великог пропагандисту. Школа нам беше у једној сеоској кући у једној соби моја школа а у другој његова. Кад ја дођох он већ имаше око 20 ђака. Неки су (деца) чак ишли из српских кућа да би се само научили писмености. Кад ја отворих школу, мало по мало дођоше код мене сви ђаци буг. учитеља а он остаде само са једним ђаком и то ћопавим. Како смо испочетка ко бајаги лепо живели сада већ почесмо накриво да гледамо један другог а и гледали смо да између себе начинимо ма какву сплетку. Некако мени бог поможе да ја успех да њега отерам из села, али зато он је се свуда хвалио да ће ми се љуто осветити што сам му узео и његове ђаке и што сам и код бугараша боље стајао него он.

Баш у то доба појави се једна чета бугарска која поче да крстари по велешкој кази, а ево како је та чета постала. Неки Пано Арнаутов из села Оравца¹⁰⁾ са још неким једном

⁸⁾ У ово време митрополит је био Антим. Он је био последњи изданак прототипа патриаршијских владика у Велесу. Старац је био огрезао у све грехове противу морала.

⁹⁾ Село у Азоту. На југо-истоку од Велеса. Далеко од Велеса око 5 сати. До ослобођења 1912. имало је око 900 становника.

¹⁰⁾ Село у Азоту. Лежи на реци Бабуни. До ослобођења 1912. имало је око 700 становника.

на путу пресрете неколико виђених Срба из истог села. Пошто му мучно било да у његовом селу има Срба а и грађани га потплатише те на месту уби двојицу, а једнога рани у ногу и доцније остаде без ноге. Како је он због овог убиства изашао у планину њему се онда придружише још неколико и почеше претити и појединим виђеним Србима из околних села те тако ова чета постаде прва партиска буг. чета са задатком и наредбом да силом Србе нагони да прелазе на бугарску страну. Кад видеше бугараши њихову чету почеше и они да нам прете. Та иста чета неколико пута дође у Теову у намери да убију мене и попа Анастаса Миленковића, одличног Србина. Али не успеше у томе јер и ми смо набавили оружје те смо се чували а они нису смели да нас у стану нападну. Једнога дана, идући поп из оближњег села чекали су га на путу, али их је поп спазио благовремено и његовим брзим коњем спасао се само што су избацили по њега неколико пушака. Тако исто и мене дочекаше на једном месту кад сам ишао кући, али су ме пропустили због тога што ме нису познали. Страх уђе у целом Српском Народу због ове чете нарочито код првака сељака који су били мутевелије школа. Кад смо видели да је ова чета изашла ни због чега друго него већ само због нас Србе, онда се ми почесмо озбиљно спремати да макар како уништимо ову чету .

Видећи Бугари да сваким даном нагло губе села у Македонији. С једне стране Српски народ враћа се у крилу Патријаршије а с друге стране велика грчка пропаганда. Бугаре је ово страшно забринуло а никако друкчије нису могли да се спасу већ четама силом да одржавају буг. села а већ српска и грчка да их силом поврате. Те тако опет се почеше појављивати чете скоро свуда по Старој Србији и Македонији и то 1901—2. г. Ове чете испочетка као да нису јавно нападале на Српски народ и као да беху искључиво противу Турака, проповедајући свуда једнакост, ни Срби ни Бугари већ македонци. Тада познати револуционар Б. Сарафов у договору са буг. владом радио је да што више пребаци оружане чете у Турску и да организује народ и да га спреми за устанак. Год-1903 највише чета прешло а нарочито много је било буг. официра, чак генерала и пуковника и најспособније буг. војводе беше прешло ове године и свак је могао да увиди да се нешто крупно спрема. У Софији било је великих терора над богатацима, нарочито су изнуђене велике суме Јеврејима, Грцима и Македонцима. Бугарска влада све је знала и у споразуму радила са револуционарима и тадањим књазом Фердинандом, обећавајући им чак да чим плане устанак да ће и његова војска прећи да заштити Бугаре.

Оружје, муниција, бомбе и динамит увелико се поче на све стране превлачити и чак је био наређен дан устанка, 20. јула 1903. г. да овога дана свуда грађани и сељаци устану ма с чим било и тд. У исто време са овим устанком

имали су бугари да спрече српску и грчку пропаганду у исто време да изазову и саучешће код великих сила да би се заузеле за ослобођење македонског народа, као чисто бугарског итд.

И заиста у то време распоредише се војводе где ће и кад да диже народ на устанак, а Сарафов сам са многим способним војводама и великим бројем четника пође у битољски вилајет. Нарочито им поможе прелазак слободно толики велики број чета и пренос оружја тадањи арнаутски устанак који привуче сву турску пажњу и сву војску у Арбанију.

Дође и тај дан 20. јула. Ја сам онда био учитељ у Велесу и својим рођеним очима сам гледао спреме оружја и прелазак чета кроз сам Велес. Чим је освануо дан 20. јула чусмо одмах да се је битољски вилајет подигао, нарочито крушевски, кичевски и битољски срезови и наш Пореч,¹¹⁾ али све остале вароши остадоше мирне, само што се многе беговске чивлуке запалише, нешто се опљачка, а многе овце, козе, волове и биволе отераше и за чете заклаше, нарочито ово се догоди у Велесу, Прилепу и Штипу. И Турци се испочетка веома уплашише и чак тражише савет шта да раде, да ли смеју да покољу све хришћане по варошима. Сав се турски свет узбуни и за мало је требало па да плане пушка и нож и све што је хришћанско да се покоље. Али из Цариграда им беше најстрожије наређено да буду стрпљиви и да ће се све учинити да им се штета отплати и да ће бунтовници бити строго по закону кажњени. А ако би се сам народ разрачунавао може доћи до јевропске интервенције па могу бити за турску хрђаве последице. И заиста турци су остали мирни али као зверови љути. И сваки дан и ноћ скупљали су се по џамијама и договарали се и чекали резултат из Цариграда. И опет нису могли неки да се уздрже а да не умлате по некога хришћанина, али је и то било по неколико у вароши и села.

Кад су Арнаути устаници чули да су се хришћани дигли противу цара, они на мах споразумеше се са турцима и чак обећаше помоћ противу ђаура који су дигли руке на цара. Дакле са Арнаутима било је лако споразумети се противу неверника јер Арнаути нису се дизали противу цара и државе већ противу појединих паша, валија и мутесарифа као напр. противу Хафус пашу у Скопљу и других или дизали су се противу плаћања пореза и т. д. и свака се буна стишавала кад су арнаутске вође добили од цара неке чинове и пара и тд.

И заиста није прошло ни три дана од побуне а војска се поче враћати из Арнаутлука заједно са Арнаутима а највише војске оде у Битољски вилајет са топовима, тако што

¹¹⁾ „Наш Пореч“ га зове због тога што су Поречани били најотпорнији Срби и Пореч Вандеја српска. Због тога су Пореч свуда у оним странама звали *Мала Србија*.

(управа) наоружа и обуче сво турско становништво. По свима селима почеше да иду јаке војничке потере помешане са Арнаутима а по негде састављене од самих Арнаута. Туча, пљачка и јаук поче на све стране, по читавих села беше до голе душе опљачкана а срамоћење женскиње не беше краја. Не потраја дуго а јака турска војска растера са топовима устанике. Нарочито војска највише оде у Крушево где су устаници отерали мудира и нешто мало војске и држаше варош недељу дана слободну и тд. Сва су околна села била уморена, са бржјем нека а нека са секирама и косама, али кад поче војска да бомбардује Крушево за час комите напустише га, ретко се која чета била одржала да ту изгине већ се сви разбегоше куд који. Видећи Турци да нема отпора, нагрнуше са свих страна на села и на варош и за час поче сеча људи жене деце, пљачкање живе стоке и покућанство изнуђавање новац и тд. Преко 150 села беше попаљено и опљачкано и жене осрамоћене, турском бесу не беше краја.¹²⁾ Наш Пореч такође беше пострадао али не толико колико Крушево, Кичево и Битољ са околином. Војска после овога поче да истражује планине. Чете се такође беху повукле у планине. Турци, да би могли да пронађу чете запалили су са свију страна многе планине. Чете брзо одмицаху испред војске тако да се за час нађоше у Мориховске и велешке планине где је било мање потере а међутим има непроходне планине нарочито у Мориову. Турци многе чете пронађоше и побише нарочито сељачке које нису хтеле да се склањају даље од својих планина. А чете са војвода(ма) које су прешле из Бугарске без мало већином се неопштењене вратише. Сада ове чете на све стране разаслаше курире да виде и да осигурају прелазак за Бугарску, али који год се отуда врати сваки казиваше им да апсолутно не могу прећи јер су сви путеви и сва села за Бугарску ухваћени и да сељаци не могу ни дању ни ноћу излазити из својих кућа, а међутим граница је као град опседнута. Чете, седећи по планинама дуго а видећи да ће сви изгубити главе најпосле се реше да пређу у Србију па шта било, макар их тамо поапсили.

И заиста пут за Србију био је сасвим слободан и није било војске већ као и обично, погранична стража. Сада по договору са свију страна нагрну ка српској граници где сви срећно пређоше; и не само Србија што их није отерала већ их је радо примила као своју браћу старајући се да им угоде. У Врању и Београду образоваше се одбори за издржавање ових чета. . . . Као што сам казао буг. револуционари су у Србију веома срдечно дочекани од свију сталеза. На све стране указивала им се велика пажња. Распоређени су били у нарочите зграде за становање; добијали су храну одела

¹²⁾ Од свих, највише је настрадала околина Крушева, Битоља и Прилепа. У неким битољским селима је било преполовљено мушко хришћанско становништво. Само у селу Неоказу убили су Турци овога пута на 70 људи!

и поред тога новаца, али сва пажња и велико гостопримство српско они накрају, после годину дана, вратише најкрвавијим терором над српско становништво у Македонији.

Бугарски револуционари остадоше у Србију прилично дуго јер их Бугарска у прво време није хтела примити бојећи се рата с Турском пошто је било прилично војске на бугарској граници, али кад турска војска сврши са овим устанком после неколико месеци распусти (Турска) војску и тек тада без мало сви четници одоше у Бугарску заборављајући на српско гостољубље чак многи од њих одоше са мржњом противу Срба због одвајања Српске народности у Македонији који су захтевали да их Србија помаже у њихово ослобођење јер је бугарска смерала да помоћу Срба, Грка и великих сила да Македонија добије аутономију па да је после као Источну Румелију присаједини итд. Српска влада и српски радници увидели су смер бугарског рада и испратили овз незване госте из своје средине, али опет са братском пажњом.

И заиста, Срби нису се преварили у своје мишљењу, јер одмах 1904. г. исти ови који су били у Србију почеше поново прелазити у Македонију али не више да се бију са својим старим душманима Турцима већ у више прилика и у заједници са овим отпочеше крваву борбу противу Срба и Грка у свој Старој Србији и Македонији. Јаке бугар. чете преплавише сву Македонију а највише где је највише имало Срба као у Казама, Кумановске Прешевске, Паланачке, велешке, прилепске, скопске, кичевске, Пореч, тетовске, дебарске итд.

Кад су долазили у додир прво са нашим селима опет почеше лажно да проповедају братство и једнакост и ослобођење македоније али већ се увелико увиђало да ће се скоро изметнути у праву бугар. пропаганду. Само у прво време нису одмах почели гонити Србе због тога да би се могли што више утврдити и организовати сва села и вароши. Наши управитељи (школа), учитељи, свештеници и прваци народни знали су шта ће (бити) и предочавали да ће за све ово платити исти ови, али увек им се са надлежне стране говорило да ћуте, да их добро пазе и да их Турцима никако не издају. Нарочито тадањи српски конзул у Скопљу М. К. био је противан а не мање и М. Р. И заиста, чим се учврстише по селима почеше са терором и братство се изметну у непријатељство, македонство се изметну у праву бугарску пропаганду. Почеше окривљивати српске учитеље свештенике и прваке. Под претњом да ће бити убивени и поапљени — јер ови зликовци нису штедили ни одојчад — многи се Срби силом одрекоше свога српског имена; неки побегоше у Србију а они што су остали и даље упорни, они бежу махом поубијани и дивљачки тучени. Нарочито страдаше у то доба свештеници и учитељи

За све ово време кад је у највећем јеку било

убистава и гонења Срба Српска влада и Српски народ у слободној Краљевини ништа стварно није предузимала већ се само састојало у новинарске протесте и парастосе погинулим Србима и више ништа. Ми учитељи, свештеници и прваци народни тражили смо енергично од српске владе да нас ма како било заштити од ових буг. разбојника, или пак да нам даде оружје да се ми сами бранимо. Протести српске владе апсолутно нису помагали а оружје није смела дати нам бојећи се од Турске да нам не затвори скоро отворене школе и цркве и да се не би чак замерила великим силама за стварање бунтовног елемента противу Турака и Бугара. Кад је гонење постало несношљиво, кад је било или сви да се побугаримо или пак да се и ми одупремо како знамо и умемо чак и не питајући, и противу воље српских конзула прво учитељи, свештеници и прваци народни почесмо се договарати како да се овоме злу нађе лека, и заиста не прође дуго и почеше се неке наше чете организовати, нарочито почеше прво у кумановској кази и то учитељи беху вође свих чета. У исто време почеше се образовати и неки тајни одбори у Врању, потпомажући и потстичући ове чете и то тајно од српске владе.

Први поведе чету учитељ Јован Станојковић — Довезенски и ова чета, и ако слабо наоружана и снабдевена имала је огромног успеха. Прво што се наш народ охрабри видећи и верујући да има кој да га брани и свети а друго шта се и бугари почеше прибирати к себи и почеше мало даље заобилазити од наших села али опет врло јаки и добро снабдевени и што је још најглавније што су они први били извршили организацију и заклели сав народ да им буде веран и тд.

Кад српска влада и српски народ и конзули увидеше огроман успех од ове прве чете . . . одлучише се да и они што енергичније помажу ову акцију. Одмах се образова Централни Одбор у Београду а Извршни у Врању почеше се сада чете нагло формирати у самој Србији и то искључиво прво само од македонаца и старосрбијанаца.

Прва чета која се упути преко Вардара беше чета војводе Анђелка али она беше зле среће и код Четирца сва изгибе од Турака.¹³⁾ После пређе војвода Глигор Соколовић и војвода Тренко Рујановић из Крапе¹⁴⁾ и они сретно пређоше Вардар и дочепаше се пореча и бабуне пл. За овима прешао сам ја са 35 добро наоружаних другова, . . . Замном пре-

¹³⁾ Ни до данас нису расветљени ближи узроци погибије Анђелкове чете. По добро обавештеним људима, та је чета пала услед подељена мишљења између о начину рада званичних представника и приватне иницијативе. Крајња неразумљивост испољила се онда у Скопљу. — Ма како да се ова храбра чета откупила великим турским губитцима, она вапја за осветом над грешником; та ће освета и доћи. — Турци су на Анђелкову чету одвели читав пук пешадије са артиљеријом и вратили су у Куманово око 30 кола мртвих и рањених својих војника!

¹⁴⁾ Село у Прилепској области (кази). Лежи западно од Прилепа, на

Ђоше војводе са 30 душа Раде Радивојевић и Стеван Недић. Са ове стране Вардара такође пређоше многе чете а најчувенија и најактивнија чета беше војводе Ђорђа Скопљанчета који не знађаше за умор већ као муња скоро сваки дан имаше удар са Бугарима и са Турцима. После прочуше се Спаса Гарда, Крста Трговишки, Чича Павле, Илија Пчињски, Коста Пеђанац, . . . Михајло Ристић, Брана Јовановић Хајнд, В. Танкосић, В. Поповић и многи други . . . Ове су чете имале велики успех испочетка; оне се после проширише на паланачку и кратовску казу, па чак и у непроходан Малеш испратиле чете.¹⁵⁾ Бугари су губили село за селом и чим би се сукобили са нашим четама морали су бити увек разбијени. У овим четама учествоваше многи учитељи и свештеници од који су многи и погинули као Глигорије и борбе са Бугарима и са Турцима биле су кржаве и очајне и чак до истребљења. Наши су многа непокорена бугарашка села палили а тако исто и Бугари. Турске апсане се испунише сељацима Срба и бугараша, а највиша учитеља и свештеника. Кад Бугарска у 1907 г. увиде да српске и грчке чете много напредују онда поче бугар. влада кукати и протестирати. Чак је било врло заштрено стање између Србије и Бугарске и ондашњи председник одмах нареди српским четама да стану онде где су нити више да узимају да би се избегао сукоб са бугарском. А Грцима пак немогући ништа учинити они (Бугари) се осветиле Грцима својим рођеним поданицима. Многе опљачкаше, убише а највише настрада богата трговачка варош Анхиола¹⁶⁾ и тд.

Опис главне борбе с ове стране Вардара са Бугарима и Турцима.

У Скопској Црној Гори први беше Спаса, К. Пеђанац и Петко из Ст. Нагоричина. О Саватију Милошевићу и Лазару Кујунџићу учитељу и њиховој борби на В. Очи

Први четничку акцију који је почео преко Вардара у Поречу био је чувени војвода Мицко из Латова кичевске казе и он је још од раније чувен као одметник противу турске власти и дуго је ратовао по Кичеву, Крушеву, Прилепу и Велесу са својом дружином;¹⁷⁾ он је много турских и арнаутских зликоваца отпратио на онај свет и тиме је заштитиљавао народ од ових качака који су га немилостиво убијали

путу Прилеп—Брод—Кичево. Село познато по историјским споменицима римским из XIV в, (Види Д-ра Јов. Хаџи Васиљевића „Прилеп и његова околина“ Београд 1902. стр. 128 и даље).

¹⁵⁾ Појава српских чета у Малешу било је највеће изненађење како за Турке тако и за Бугаре. До 1870-их година Малеш је за хришћане трговце био најопаснији пролаз од јуручких разбојничких дружина. А Бугари, у своме пуном шовинизму, Малеш су сматрали као своју матицу, а сада по њему да господаре српске чете!!

¹⁶⁾ Хтео је написати Анхиалос

¹⁷⁾ Треба правити разлику између овога Мицка, Мицка Крстића, прослављенога ускока и четничког војводе и Мицка Ристића, који је београдском свету познат под именом *војвода Мицко* и по своме златом веженом оделу и сабљом преко рамена. . .

и пљачкали. У једном сукобу Мицко буде рањен и жив ухваћен и осуђен 20 година робије у Битољу. Он је издржао пуних 19 година и једном, пре његовог пуштања на неколико година буде велика амнестија за све политичке кривце бугарске и онда су Мицку Бугари у битољском затвору понудили да се и он на списку њиховом потпише и да ће бити ослобођен. Он је онда запитао ово: који је израдио ово помиловање. Они су му одговорили: ово помиловање је израдио само краљ Фердинанд бугарски и нико други. Он онда је одговорио: кад није и српски краљ, ја се нећу потписати и волим да лежим и даље него да се потпишем као бугарин и т.д. и чак на молбу нашега конзула није се хтео потписати¹⁸⁾ већ је и даље остао да издржава затвор докле му не буде време да га пунте. Чим је дошао кући није се ни одморио од апсане а већ морао да се одметне противу бугара, који су се страшно посилили по његовом Поречу и Кичеву и ако је био већ старац од преко 60 година. Чим је изашао скупио је чету од 20—30 људи али веома хрђаво наоружана и одмах је ступио у отворену борбу са бугарима и ако су били куд и камо више и модерно наоружани. У неколико сукоба он је већ успео да Пореч са свим очисти од бугара и у једном сукобу ухватио (заробио) живог највећег бугар. револуционара после Сарафова Дамјана Грујева.¹⁹⁾ Пошто је Мицко био од карактера човек није га хтео убити већ на његову молбу (хоће рећи реч?) да никада више неће нападати Србе, послао га преко Србије у Бугарску, али овај не одржа реч већ друге године одмах пође са четом противу Мицка да му се освети, али на путу буде откривен у Овчем Пољу и од турске војске побијена сва његова чета и он буде убијен.

Чим су Мицку стигле као помоћ војводе Глигор и Тренко, он као стар човек оде у Србију на одмор и стално се настани у Крагујевац

Ја сам прешао са мојом четом границу 26 марта 1905. г. После 15 дана стигох у село Рудник²⁰⁾ у намери да пређем

¹⁸⁾ Ово је пок. Бабунски погрешно знао. У оно доба, у Битољу је био консул пок. Милојко В. Веселиновић и он не само да није склањао Мицка да се потпише под Бугаре, него га је подржавао у његовој отпорности у питању онаквога понижавања. Иза смрти пок. М. В. В. остало је и неколико писама, које му је Мицко писао из затвора, а писао је Мицко неколико писама и уреднику ове Споменнице који је такође био у Битољу.

¹⁹⁾ Дамјан Грујева био је родом из села Смиљева у Битољској области. Он је дошао у Београд негде са првим дечаџима и младићима који су дошли за питомце Друштва Св. Саве. У Београду је био питамац Пере Тодоровића и радио у његовој штампарији. За успомену на Дамјана, Тодоровић је и својој штампарији дао име Смиљево. Дамјан је 1889. отишао у Софију и тамо и остао. Кад је војвода Мицко заробио Дамјана, чуло се у народу да је Српска влада наредила Мицку да пусти Дамјана. Тај владин гест и у песме је ушао и на позорним бинама је био цитиран.

²⁰⁾ Село на северној периферији Велеске области. Рудник је био врло истакнут за Србију. У њему је и до ратова 1876. и 1878. постојала српска школа са модерном методом.

Вардар код Башиног Села. Али како је баш онда Вардар бео врло велики а чамаца није се могло начинити те тако највеће муке задавао ми је прелазак преко Вардара. У исто време бугараши беху чули за мој долазак у Рудник и свуда њихове чете беху распоређене поред Вардара чекајући ме на пусију, а где нису могли да ме чекају због турака, напр. између Велеса и Башиног Села, они то јавише турцима те су они чекали изнад и испод Велеса.

Ја сам био потпуно извештен о свему овоме и да апсолутно не могу да прођем и да се што пре измакнем од Рудника. У исто време јавише ми наши из Велеса и из Скопља да је спремљено данас код Зеленикова Вардар да пређем на дрвеној ћуприји. Ја онда вратим чету и тако изјутра стигасмо у Ново Село близу Вардара, ту преседим и чим се смркну узе ме чича Јаћим и сретно ме преведе преко ћуприје, и поред саме станице пређосмо пругу и ухватисмо десно. И ако је на самој станици било око 60 тур. војника нису нас осетили. После једног дана ја стигнем у Лисичу, село пола српско пола бугарашко. И чим сам се измакао од овог села одмах бугараши јавише у Велесу и својима и Турцима. Кад су увидели да сам се измакао на Вардару и Бугари и Турци потрчаше замном да ме што пре пронађу. Турци су ишли по свима селима и дању и ноћу остраујући оданде спремљену храну, а бугарске пак чете ишле су по планинама и добро су пазиле на све стране. Замном је трчао од бугарских војвода Стеван Димитров са 50 људи и Шиваров. Стеван је известио сва српска и бугар. села о мом доласку и запретио им најстрашњим казнама ко ће мени ма какве услуге учинити али леба дати. Он је нагласио и у наредбама: да је дошла једна чета качака са изломљеним пушкама и нашој се организацији не поковава због тога и најстрожије вам наређујем да је гоните где год је видите и чујете јер само једна организација постоји овде а та је „Организација Македонско-Одрински Комитет“ и ко се овој организацији не поковава он је одметник итд.

Кад сам пошао по Азоту по нашим најчистијим српским селима једва су ми могли највећом тајном додавати сува леба и молећи ме да у села не улазим и да се што пре склањам у Пореч код Глигора и Тренка, јер Стеван и Шиваров прете смрћу на кога чак падне сумња да је имао додира самном и непрестано иде замном у потеру са великом силом итд.

Ја немајући куд и не поуздавајући се у своју сопствену снагу савладани и уморени од прекомерног пешачења људима пређох у прилепску казу и срећа се послужи те после једног дана састадох се са Глигором и Тренком. Они се веома обрадоваше кад видише 35 људи наоружани све брзометним пушкама и бомбама а њихове чете највише беху наоружане мартинкама и берданама. У друштву ми се од-

морисмо недељу дана и кад се добро одморисмо и добрим јелом и пићем окреписмо, решисмо се да сви заједно око 60 нас да пређемо у велешку казу и да потражимо тога силедију Стевана који јурећи замном застао на међу Велеса и Пореча у планини Високо изнад велешког села Ореша²¹⁾ у тако званој *Орешки Ливађе*. Ту се беше Стеван разумурно . . . Ми се поделисмо на два дела; ја, Тренко и Рајковић са пола четника заиђосмо им одоздо. Чим ми бесмо готови одмах Глигор отвори одозго први брзу паљбу . . . и они јурнуше да беже у шуму наиђосе право на нас и упропастише се кад их ми дочекасмо силном ватром. Многи ту попадаше а Стеван пак најпосле са неколико четника јури право на мене Тренка и Рајковића, који бесмо иза једне врло дебеле букве, говорећи: „А момчета трчете да ги заловиме живи Србоманите; и чим се приближи на 80 м. ми сви на њих осусмо и сви падоше мртви, само Стеван беше рањен у трбух те само што онако у ваздуху испуца пушку и после са плачем запева: „Македонио, Македонио, жалос за мајко за да не погинам од душманските турски кружуми вев да погинам от братски српски крушуми“ и још два метка, и прекратисмо му песму!! Било је преко 15 мртвих и много рањених, а остали, који остадоше у животу разбегоше се на све стране. Највџег пљена ту задобисмо: преко 45 гуњева, пушката, муницију, бомби, динамита, апотеку, дувана и све четничке потребе; много одела а најглавније једну велику чантру²²⁾ пуна архиве, те тако оно што ми нисмо имали добили смо у великој количини од њих и Глигорову и Тренкову чету наоружасмо модерним ма(н)лихеровим пушкама. Чим су наши Срби чули за ову велику погибију бугарску на мах се окуражише и одрекоше сваку послушност бугарашима па чак и многа догадашња бугар. села тражише да нас приме. Ово беше 27. априла 1905. г.

Од овог дана почеше кржаве борбе Срба и Бугара на смрт и живот, до истребљења и низ победа за победом кад и почеше несрећни дани за бугаре јер свака борба са њима завршавала се нашом победом као што ћемо даље видети, а села српска која су пре молила да не улазимо у села сада су преклињала да што пре дођемо и по српском закону извршимо организацију.

И ако су бугараша претрпели овај велики пораз, јер в. Ст. Димитров био је један од врло спремних вођа и интеллигентан, ипак још остадоше многе чете у велешкој кази као Шиваров, Јова Алабак, Константинов, буг. активан поручик, Секула, Дачов и други Стеван и још много других мањих . . . Сви су ови били врло спремни и са великим бројем четника и са свију страна често удружени по 200—300 људи ударали су на нас, који после Стевиног пораза по-

²¹⁾ Село на граници Велеске области према Поречу. За време ослобођења 1912. г. имало је око 500 становника.

²²⁾ То је кожна торба.

чесмо продирати ка Велесу и Прилепу узимајући им многа њихова села. 7. јуна(?) сукобили смо се ја и Глигор са 31. четником са великом бугарском четом од преко 120 људи, у коме (сукобу) беху бугар. војводе Костантинов, Сугарев и Дачов и то беше на Мукосу планини.²³⁾ После 4 сата борбе разбисмо ову чету. Поред што убисмо десетак четника ранисмо у раме Костадинова а у ноге Дачу те се сва чета разбеже. Пошто од Мукоса није далеко Прилеп, на пуцањ пушака дотрча војска, али пошто смо ми узели били највише позиције и дођоше многи сељаци у помоћ издржасмо без штете и ову борбу, пак смо се у мрак повукли. Даклем и овде беху бугари разбијени. Сам је Костантинов, на питање сељака како смо их тако потукли, који смо били врло мало и према бугар. хваљењу наоружани са сломљеним пушкама, одговорио: „А бе, како да победиме като налитат (Срби) като орлови а нашите бегат като жени“. На све стране расчу се о овој нашој победи. Наши се још више окуражише а бугараша почеше губити веру. 5. јуна исте године Јован Алабак са 75 људи пође да запали врло чувено са четничке стране село Крапу. Ми за ово благовремено чујемо и на брду Мовнатан,²⁴⁾ баш кад седоше ручати, нападосмо их ја, Тренко и Глигор и после пет сати борбе разбисмо их тако страшно да су скоро преко половина остали мртви и рањени. Ранисмо и војводу Арсу из Локвице а Алабак безобзира побегну. Пошто смо се ту били у шуми измешали и дошло да се у коштац ватамо изгубисмо ми два четника и чича Димчу(?) и једног сељака из Крапе. После кратког времена Јован Алабак и последњи напор употреби да би се нам осветио. Он покупи преко 60 четника и у друштву са Сугаревим пође ка Поречу да нас тамо удари. Али на његову несрећу, једно јутро рано опколисмо село Ореше у велешкој кази ја, Глигор и Рајковић, ту затекосмо ову чету где спава. Кад чуше да смо ми око села, онако буновни стадоше бегати на све стране и у бетству више потукосмо и три жива четника заробимо. Бугарске војводе нису ни покушале да распореде четнике већ су се обојица сакрили у једном плоту тако да их нисмо могли наћи; и због тога што и војска брзо стиже из Богомиле које је удаљено 1½. Са овим истим Алабаком, ја и Глигор сударимо се ноћу у Теовском пољу и нагонимо га на бегство. Видећи да му апсолутно не иде срећа, а све старе четнике побисмо му а они што су заостали побегли му, — видећи се без четника побеже наскоро у Бугарску, те тако смо се опростили још од једног врло опасног противника. Он је био родом из села Ораовца велешке казе.

Судар на Зли Долу и зашто? Пешу пашу у Кичеву

²³⁾ На граници Велеске и Прилепске области; северно од Прилепа.

²⁴⁾ У Прилепској области зову га Мовнатец. Познато брдо у Прилепској области по народном предању о томе како се по њему нео Краљевић Марко и заморно свога шарца. Отуда се и име овога брда доводи, међу тим оно је у нашим писаним споменицама познато још из времена пре Краљевића Марка.

убише српске поречке чете, који су имали врло велике главобоље јер је сав народ стрепио од њега, који је био врло крволочан. Убијао је све што му до руку дошло српско, па и жене и децу, те се тако и они опростише од овога и почеше напредовати. 1906. и 1907. год. такође беху нагрнуле многобројне бугар. чете и скоро имали смо сваки даћ сукобе али ја ћу поменути најглавније.

Било је око 400 бугар. четника и много бугар. официра и војника. Они су били решени да свом силом ударе на велешку и прилепску казу јер ми већ захватисмо до Тиквеша, па да попале сва српска села, да нас побију па да уђу у Пореч у нашу такозвану „Малу Србију“. Али као што ће се видети, не само што не успеше већ смо им ми отели многа села чак до Тиквеша и Моријева и Клепу близу Велеса. 1906. год. сударисмо се са војводом Секулом у селу Смиловце испод Бабуне планине. Такође изјутра нађох њега у сну спавајући. После кратке борбе сву му чету потукосмо; неколико смо живи ухватили и сам Секула, на неко чудо спасе се и ако испалисмо на њега преко 100 пушака, дакле замаче у гору. Кад остале војводе чуше за ову погибију, а сам се спасао, везаше га и послаше у Бугарску Смиловце се предаде и почесмо већ сви на Никодину²⁵⁾, врло велико и богато село, које беше некад повише српско, али како (бугари) убише десетак првака, учитељ и поп побегоше, а остали под претњом да не буду поубијани, побугарише се. Једнога дана после ове смиловске борбе уђемо у Никодин, организовасмо га, али при излазу из села идући за прилепска села Крстец и Ораовац, нападе нас у планини једна јака бугарска чета са војводе Петре Ацев и Ђорђија мориовски војвода. После кратке борбе успесмо др разбијемо ове чете и убисмо војводу Ђорђа а Петре Ацев једва се жив спасе благодаречи магли која се спустила баш у тренутку када наши почеше трчати да га заробе. После ове победе уђосмо слободно у Крстец и Ораовац, а Петре Ацев беше из Ораовца до самог Прилепа. И ова смо села организовали на нашу страну. Скоро за овим, једнога дана седимо у Смиловце и ручамо ја, Глигор, Цене, Долгач и Трбић са 50 четника, тек баш на ручку стиже један сељак из планине и донесе нам писмо. Кад га отворимо имамо шта и видети. Одозго насликан магарац, на репу канту и пише Бабунски, после (тога) пише чисто бугарски: хвали се како је јунак са рутавим грудима а не као нас који бијемо само бабе итд., а одоздо потписан војвода Антон. Овај Антон био је по народности Чех а активни бугар. официр па је као четник јунак изашао да се бори противу нас. После ручка одосмо сви у село Владиловце²⁶⁾ у Клепу и то први пут уђемо у ово село

²⁵⁾ Село у Клепи, у захвату планине истога имена. Лежи северно-источно од Прилепа. У време ослобођења 1912. г. имало је око 1000 становника.

²⁶⁾ Село у Азоту. На секцији је погрешно стављено у Клепу. За време ослобођења 1912 г. имало је око 500 становника.

у намери да га организујемо. У вече постависмо четничку стражу на четири стране око села по четири четн. Кад у зору, поче наша четна стража да пуца на све стране око села; ми брзо покуписмо остатак четника на сред села и према пуцњу пушака осетисмо да су то бугари, бију се са нашом стражом. Ми се одмах распоредисмо и казасмо на коју страну треба да се излази и окуражисмо четнике да су то буг. чете и да гледају барем једног живог да ухвате. И заиста, наши полетеше као лавови, са виком и брзом палбом. Не потраја ни пола сата борбе, а већ наши четници доведоше 5 бугар. живи четника, а после још пола сата ухватисмо још 4 чет. и војводу Антона на место убијемо, и још десетак четника те тако се и ова битка сврши на бугар. штету. Војвода Мирче беше потрчао да помогне Антону, ал кад је чуо од сељака да је сва чета разбијена и да је војвода убијен он се брже боље врати назад. Пошто ова битка поче врло рано изјутра а у близини на један сат беше каракол са 40 војника у исто време дођоше из Прилепа и Велеса још много војске, око 300 те како се подухватимо у 9 сати пре подне па до у мрак. Ту је пало око 20 тур. војника а од нас један убијен, неки Никола из Пореча и један рањен у руку и мало у ребро, Ћира бив. жандар у Србији.

После месец дана (Бугари) опет учинише један напад; буг. војводе Константинов, Сугарев и Дако са 200 четн. нападоше нас у Нежилову²⁷⁾ који имасмо око 60 четн. Бесмо ја, Глигор, Раде и Стеван, борба је трајала целога дана и после неколико сати дође око 40 војника из Богомиле те и они одоздо на нас ударише а бугари одозго. Кад се смркну скуписмо четнике и кад видосмо сви смо здрави и живи а бугари са неколико рањена побегоше још исте ноћи у Клепу.

У прилепском селу Долнени²⁸⁾ ноћу сударисмо се са бугар. војводом? који је био дошао да запали село, али га натерасмо на бегство да се више не врати. После неколико дана у селу Рилеву²⁹⁾ сударисмо се са војском. Борба је трајала 5 сати, али без штете по нас. У Кичевско Рујаци³⁰⁾ борба између српске чете и бугарске. Ту је био Рајковић и војводе Михајло и Зарија из Пореча.

Бугарски војвода Константинов последњи пут покуша да се освети Србима за досадање неуспехе. Он скупивши неку чету од 150 људи са војводама Гигом Оцевим, брат Петра Оцева војводе, Дачом и подвојводом неки Милан

²⁷⁾ Повлашћено село у Азоту. У Велеској области врло важан географски објекат. У време ослобођења имало је око 600 становника.

²⁸⁾ На западу је од Прилепа. У време ослобођења 1912. имало је око 700 становника.

²⁹⁾ Село у Прилепској области. Лежи на северо-западу од Прилепа, на путу Прилеп—Брод—Кичево. Једно од најистакнутијих српских села у Прилепској области. Због тога је толико и настрадало. У време ослобођења 1912. г. имало је преко 500 становника.

³⁰⁾ Село у Кичевској области. Лежи источно од Кичева и далеко на три сата. Године 1912. имало је око 500 становнике.

звани Шмећар. Сву ову силу крену из Клепе па идући у Азот пређоше у Порече у намери да запале Крапу. Око пола ноћи опколе са свију страна село, али сељаци видећи да је буг. чета и имајући око 30 пушака одупреше се бугарима пуцајући из села. Бугари су највећу силу употребили на кућу попа Таса Коневиха и опколише му кућу, али се он јуначки бранио. . . . После неколико сати борбе са попом и са сељацима најпосле успеше (сељаци) да их одбију. Видећи бугари да не могу никога да ухвате запале попов дућан и један свињац са 8 свиња и повуку се навеше. Идући уз реку наиђу на једну воденицу и унутра воденичар старац око 85 г. и кад нису могли никога да ухвате они закољу овога старца колико да се хвале да нису без ишта прошли, али уз то и носећи неколико својих другова рањених. Пошто нису у Поречу ништа учинити а бојећи се да продиру даље, они се врате у велешку казу натраг претећи како ће похватати српске војводе живе а села непокорна попалити. Крапљани одмах известеше војводе Рада и Стевана који су били на бачије у Даутици пл. а доказаше им шта се са њима ноћас десило и још казаше им да се (Бугари) враћају у велешку казу. Наши, знајући где ће (Бугари) проћи, и ако су били само 30 душа, наместише им пусију код Крушевог камена, на пола сата изнад села Папрадишта.³¹⁾ Чим су се наши наместили а већ надођоше бугари, напред пред свију ишао је Костадинов са приметном на рамену пушку, уз њега војводе Гига и Милан и још неколико старих четника. Пошто су били близу на десетак метара пред бусију чули су наши четници и њихов разговор како ће похватати српске војводе живе и попалити села српска, али у томе први плотун па други и све би свршено; војводе Костадинов, Гига и Милан и још неколико четника мртви падоше а остали четници кад видеше како им се војводе ваљају разбегоше се на све стране не опаливши ни једну пушку. Пошто је било близу мрак, наши их нису могли по шуми даље гонити задовољише се само на војводе и 7—8 четника. Четници те ноћи разбегоше се куд који остављајући своје пушке сељацима само да их што пре склоне на сигурно место и да их што пре преведу у Клепу, више од половине дали су сељацима пушке а многи су тајно од сељана поубијани само да га не води и да би дошао до пушке. Тако се и ова врло значајна борба сврши на штету бугарску као и све досадашње и у будуће.

Не потраја дуго, опет се појави једна мала чета од 15 људи у Азоту. Војвода им је био Стеван Вардарац(?) и поче да узнемирује наше сељаке. Нису смели наши сељани да одрже пазар нити ван села јер су свугди пресретали наше сељаке тукли и пљачкали. Једнога Србина из Капинова у воденицу убише, попа Игњата Поповића на путу за Теово гађаше га, идући од пазара један Србин из Богомиле тера-

³¹⁾ Село у Азоту. Јужно од Велеса; на граници Велеске и Прилепске области.

јући две мазге натоварене бакалским еспапом заробише; Србина убили а мазге и еспап далеко негде продали. Ово је нама било најмучније јер су од нас бегали као од ватре да се не сукобе, а безоружане сељаке пресрећу. Страх завлада на све стране; путници, орачи, говедари и тд. нису смели да изађу ван села. Овде ја и Трбић решимо пошто по то да прекинемо ово стање. Једнога дана заиђосмо дубоко у бугарашка села трпећи глад и зиму само да дођемо до циља. И заиста. Чусмо да се Стеван налази разузурен и сигуран у бугарашко село Дреново³²⁾ са својом дружином чекајући празник Спасов дан да прослави јер цело село тај дан слави па после да оде одатле и поново по путовима пресреће људе. 27. маја ја и Трбић са 40 четника једно после подне грунусмо у село и чувши (разабравши) силом од сељана у којој се кући налази Стеван, опколосмо ту кућу. Настаде одмах очајна борба. Они су из куће сипали ватру а ми из других кућа на њих. Неки се наши четници попеше на кућу и с крова запалише кућу. Кад поче кућа јако да гори они почеше да бацају бомбе у намери да се пробију, али нису могли. Онда под заштитом дима пређоше у другу кућу и одатле почеше на нас пуцати. И ову кућу запалисмо и немајући куд, после 4 сата борбе, кад видеше да им пуцају запаљене греде на врат они извршише јуриш, али на мах сви мртви попадаше и ни један не спасе главу. Само се двојица спрљени предадоше.

Тако спасосмо српски народ од ових друмских разбојника. Као што сам раније казао, сада се бугари одлучише на последњи напад: или да нас сасвим униште или пак они да батале овакав неуспешан рад. Баш је ових дана било кад је Бугарска претила Србији због неуспеха њиховог четничког рада противу Срба и Грка. Ово време пређоше из Бугарске око 400 душа четника, повише активне бугарске војске са многим способним војводама итд. . . . Ови сад намислише да ударе заједнички од једанпут на велешка и прилепска села, да их попале и да пређу у Пореч и да нас похватају итд. Ми покуписмо сада све што имасмо (четника) из Пореча, Прилепа и Велеса, свега око 120 људи. Ја и Григор са 90 људи одосмо у планину Бабуну да им не дамо ту прелаз за велешка и прилепска села а Трбића посласмо са 30 људи на граници Клепе да чувају прилазак за Азоту. Насташе сада страшне борбе и дању и ноћу. Бугари су покушавали да продру али све без успеха. Падало је и са наше стране, али са њихове четверодупло. Равно 7 дана и дању и ноћу трајаху борбе, а Турци за свих ових дана нигде се нису појављивали, али су се потајно спремали за одлучан препад. Онда је чувени Енвер-бег спремао овај паклени план. Освану и осми дан борбе али не као и до сада већ освану на свима брдима, равницама и рекама многобројна турска војска, која одмах поче на све

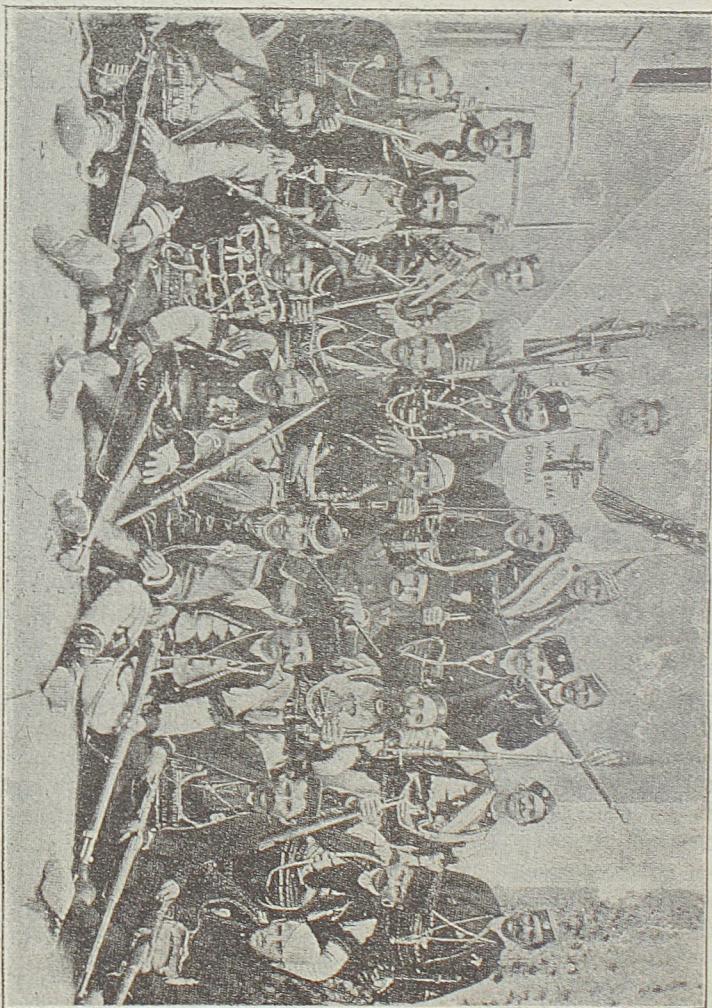
³²⁾ Село у Гро'оту. На западу је од Велеса. У време ослобођења 1912 г. имало је око 500 становника.

стране пуцњаву. Сада се сукобисмо сви између себе. Турци бију и нас и бугари а ми и бугаре и турке и обратно. Борба је била ужасна. Огромни плотуни проламали су небо а бомбе праштале су на све стране, то значи да војска полази на јуриш. Енвер-бег је напао нас са преко 2000 војника. Борба је трајала дан ноћ и сутра до подне, јер није се могло нигде моћи (повући или пробити?) и на крају крајева резултат је био овај. Пало је било мртвих око 100 војника, бугарских четника преко 150 а нас опет послужи срећа те се други дан пробисмо и брзо пређосмо у Порече у нашу Малу Србију. Губитака имасмо: само један четник убијен а један сељак и 4 четника рањена, које поведосмо са нама и излечише се. Енвер бег видећи да нама није могао ништа учинити појури за нама са целокупном војском тражећи нас чак по непреходним шумама, долинама и пећинама по највишим планинама. Прође целу Караџицу³³⁾ планину и спусти се у Пореч. И после четири дана заиста нас нађе, али му је војска била врло уморна и гладна па војници неки прођоше ћутке поред нас не казујући старешини да не би се у планини још гладни задржавали. Тако ми сада остадосмо иза војске, а Енвер бег после узалудног лутања, видећи да почеше неки војници да умиру врати се назад без успеха и гњеван што је нас оставио тако читаве а међутим од нас у битци изгубио преко 30 војника. Тако се сврши и овај највећи пораз бугарски и ми постадосмо сада господари Велеса, Прилепа, Кичева до Тиквеша и Мориова.

Опис бишке са леве стране Вардара. Тек сада се потпуно ослободисмо од бугарских чета како са леве стране Вардара тако и са десне и почесмо нагло организовати дотадања бугарашка села, јер нама на путу ништа друго не стајаше сем турска војска која поче да зазире од нашег напредовања па покушаваше свима средствима да нам спречи напредовање. Потере изађоше на све стране, почеше апсити у масама наш народ али и то не би им помогло, да се нешто не деси неочекивано, а то је јулска револуција 1908 г. кад се даде свима слобода, кад се пустише сви политички кривци из апса кад се нареди да се чете предавају јер им је све проштено. Ступи дакле турски устав који смо сви без разлике вере и народности једнаки пред законом. И заиста, чете свих народности сиђоше са планина па и најокорелији злочинци се дочекивали беху са великом помпом од сви народности. Оно што учини шака Младотурака то се не допадале многим Турцима како интелегентима који изгубише много од својих прихода тако и простим којима никако није ишло у главу да могу ђаури и турци бити браћа. И ако се младотурци показиваше пријатељски према свима народностима и ако имасмо право гласа те и наши посланици одоше у

³³⁾ Планински масив на граници Скопљанске, Велеске и Кичевске области.

цариградски парламент и ако нас почеше регрутовати ипак остаде она стара мржња и верска подвојеност међу нама. Турцима не беше право што ћемо и ми да се умешамо у

I ред одоко, с лева на десно : војвода Тотор Агучевиќ, војвода Коста Пећинац, војвода Цене Марковић, војвода Ђорђе Скопљанче, војвода Јован С. Вабунски, војвода Јован Догаћ, војвода Вабовић.
 II ред, с лева на десно : војвода Жикић, војвода Мијајко, војвода Глигор Соколовић, војвода Јован Довезенски, војвода Тренко Руѓановић,

њихове послове и нерадо нас гледаху што стално општимо са нашом браћом из слободних држава те тако увек беше међу нама неискреност. А нама пак Србима, Грцима и Бу-

гарима још више беше неправо што се за навек одбијамо од наше слободне браће и што се нам изјаловише наде на ослобођење које беше близу да Турци не ометоше са давањем устава и изједњачењем свир народности са свима правима. Још погорша стање тим што Турци нерадо гледаху на нас револуционаре који имамо претежног утицаја у народу и почеше (гонити) све од реда што је прво у народу. Почеше гонити војводе и четнике навлаш, стварајући им кривицу а многе војводе и четнике и поубијаше као Глигора, Мицка и буг. војводу Васиља Адарларца итд. Мене уапсише и осудише 10 година робије, али им у путу везан побегох испред четири жандарма. Трбића такође везаше и уапсише. Даклем једном речју опет почеше гонити хришћане. Незадовољство расташе сваким даном. Прво почеше аунаутске чете по хришћанским селима пљачкати и убијати и стоку терати. За овима изађоше бугарске чете па грчке и најпоследње опет српске и поче опет стари занат као и пре: борба и истребљење један другога.

Младотурци сада не беху моћни да стишају народ као пре јер и они много изгубише од свога угледа у народу неправилним и пренагледним радом. По Македонији почеше често да пуцају бомбе, да руше поједине државне зграде, ћуприје и железнице, а за овима пак велики покољи од стране турског становништва. После велика арнаутска побуна која захвати велике размере те све ово даде повода хришћанским државицама на Балкану да се сложе и да заједнички прекрате ово несносно стање на Балкану и да што пре спасу хришћански народ од турског и арнаутског варварства и објавише рат Турској Ја са војводама Војином Поповићем, Тренком, Спасом Гардом, Доксимом (Михајловићем) и Крстом Прешевским и са својом четом пређосмо на 15 дана раније од мобилизације и скоро сва села по Козјаку наоружасмо и подигосмо на устанак. 7. октобра заједно са војском ударисмо на турску војску на брду Старцу.³⁴⁾ За непуну два сата растерасмо Турке, отесмо им 10—12 шатора и многе друге ствари и сутра дан продужисмо даље и имасмо сукоб са турским жандармима и неке побисмо а неке заробисмо. После два сата истог овога дана сукобисмо се са једним јаким одељењем турске војске код села Марганца.³⁵⁾(?) После два сата упорне борбе разбисмо то одељење и убисмо им команданта мајора. Овде погибе Јован Грковић—Гапон и наредник Видак и још два рањена смо имали. 9. октобра одосмо у Макреш³⁶⁾ и ту имасмо сукоб са десетак турских жандарма које све похватасмо живи. Освану 10. октобар и ми сви осванусмо чета 500 душа у Младо Нагоричино.³⁷⁾ Ту је

³⁴⁾ И село у Прешевској области. На путу из Врања за манастир Прохора Пчињског.

³⁵⁾ Село у горњем делу Пчиње.

³⁶⁾ Село у жупи Козјаку у Кумановској области.

³⁷⁾ Село на Нагоричкој заравни, на којој је бивена Кумановска битка

већ била турска војска која се поче крећати ка нама са Шупљег Камена.³⁸⁾ Око 9 сати пред подне одпоче борба све јача и јача и после подне отвори се таква паклена ватра да је се и земља тресла. Наши топови овога дана нису могли целога дана да дејствују због рђавог времена (терена?) те се због тога Турци охрабрише и пођоше смело ка нама. Тоновима паљба поче још више да дејствује и поче наше редове да разређује. Много је пало четника од шрапнела и ако су Турци били на 200 мет. близу нас опет толко нису нам наудили колко шрапнели. Четници и наша војска падала је и рањавала се као плева и за једно кратко време поостадоше више рањеници него здрави ратници. Између 4 и 5 сати распрну се један шрапнел до самог мене, неколико четника на месту уби а мене рани у бутину те тако и ја изађох из борбеног строја. После неколико дана приспео сам у Врањску болницу где сам се излечио. У кумановској битци многи четници мртви падоше и највише се ранише. Ту погину војвода Доксим³⁹⁾ а рањене војводе беху још Јован Долгач⁴⁰⁾ и Драгомир Јекић, четнички официри Светозар Ранковић и Новичић. У мукошкој битци погину војвода Спаса Гарда.⁴¹⁾

Бугарски раш

³⁸⁾ Село на Пчињи, јужно од Младог Нагоричина.

³⁹⁾ Ово је Доксим Михајловић четнички војвода из Галичника. Пре него што је отишао у четнике био је учитељ, по том се бавио трговином.

⁴⁰⁾ По селу истога имена у Жупи у Дебарској области. Село Долгач лежи на самом Дриму. У време ослобођења 1912. имало је око 150 становника, од којих је око 50 било хришћана и остатак мухамедански Срби.

⁴¹⁾ Спаса Гарда био је родом из села Станча у Паланачкој области. Откако су Турци, после хуријета, почели да убијају српске четничке војводе, Спаса Гарда се са својом породицом преселио у Врањску бању и ту живео све до Балканског рата, у коме је и погинуо јуначки у битци на Мукосу.

Над Преспом

посвећено војводи

Јовану Бабунском

Поноћ бледа луша Перисшером,
Звезда трне негде на северу,
Крвав месец језди кроз облаке
И губи се у мирном језеру — — —

А над њиме као вапај смрши
Шуми песма поробљених гора;
И док језа пошреса планине,
И снег слеће са смрзнутог бора,

Јача вером од сурога стења,
Ведро као душа Србинова;
Страшна као бура кобне ноћи
Стражу чува чеша Бабунскова — — —

— — — — —
— — — — —

Стеван Ј. Загорчић⁴²⁾

42)

Положај 3. Ш 1918. г.

Драги Војводо,

Придружујући се општој радости шачице, ово мало слободних Срба, који имајући такве дивове, слободно гледају светлој будућности у очи, на дан када преставник Републике Француске у присуству својих и других генерала уз акорде француске маршилезе предаде Вама, нашем хероју и гордости српскога имена орден највишег степена, ја Вам, — као један од оних, који с усхићењем гледа у оне, који на сваком кораку увеличавају српско име, — посвећујем ово неколико редака као мали део признања човеку, који је од нас много више заслужио.

Како рекох; ово чиним, прво као Србин, а друго, као Ваш ученик са Бањице и Торлака, када полетесмо сви, да својим слабим грудима зауставимо бујицу непријатељске навале, која нам узе оно, што смо вековима, као највећи феникс, подизали животима и крвљу својом.

Желећи Вам, драги војводо, да Вас у будућности, на тако великом и неоцењивом раду, прати Ваша стара, легендарна, комитска срећа, ја Вам шаљем свом дубином своје душе искрене и лепе Српске поздраве с једним громовитим и френетичним:

Живео велики борац за нашу велику идеју и понос српског имена, војвода Јован Бабунски!

Ваш

Стеван Ј. Загорчић, лекар.

Д-р ЈОВАН ХАЏИ ВАСИЉЕВИЋ

0

ЈОВАНУ С. БАБУНСКОМ

И седамдесете године прошлога столећа златни су листови српске историје. — Невесињска пушка одјекнула је у целом Српству. С херцеговачким устанком затреперила је свака српска душа, и душа свих балканских хришћана. А године 1876., 1877.—78., мала, и још зависна Србија, целом је свету показала праву своју, и природну, улогу у Српству и на Словенском Југу. — Од бомбардовања Београда никада нису толико нарасле наде српскога света као у ово доба. Онда су проговорили и неми споменици у Неослобођеним земљама српским: Тврђаве и Куле Краљевића Марка, порушене цркве и манастири, задужбине великих људи у старој српској држави; оживеле су традиције и предања; васкрсли су многи узори српски и подигло се одушевљење народно; препеване су песме о витешким делима старих јунака и нове спеване Србија је била најлепша и најмилија земља на свету! А учашће српскога народа из неослобођених крајева у редовима српске војске још већи је полет дало надама српским у оним странама. — Као из свих неослобођених српских земаља, у бојним редовима српске војске било је Срба и из Старе Србије и Македоније. — И ако се звало Добровољачка Дружина на Рашкој и Моравско-Добричка Дружина, одред, који је предводио најизразитији апостол српскога имена и народнога јединства свога времена, Милош С. Милојевић највише је у себи имао Срба из Ст. Србије и Маћедоније, и највећим делом из Велеске, Прилепске, Дебарске и Поречке Области.

Разочарани одлукама европскога ареопага у Берлину, учасници ови у ратовима за проширење Србије и ослобођење своје уже домовине, за уједињену Краљевину Србију, нису метали мач у корице ни после закључења Берлинскога мира и уговора. — Устанак Срба у Кумановској и Паланачкој Области, Брсјачка буна 1880. год. која је захватила Прилепске и Поречке крајеве; успех српских четника у бабунским кланцима 1881. г., одметање Спира Црног Големцијског из Прилепа и погибија арнаутско-турског арамије Кучук Сулеј-

мана, који је био затворио бабунске и поречке путове; успех четничког оружја у Туришком манастиру на Овчем Пољу; долазак генерала Черњајева у Ниш, кнезу Србије, како се у Старој Србији чуло . . . за организовање устанка у Турској и тд. били су догађаји, који су највише занимали душу и срце свакога Србина који је још остао под Турцима. Догађаји они у оним странама још више су појачали и онако бујну машту у наших сународника у Ст. Србији и Македонији. — Са причама, анегдотама и легендама о витештву Србије за време Српско-турских ратова, стапале су се већ песме и легенде о догађајима, четницима и ускоцима у оним странама. — Сваки ускочки догађај, свака погибија Турака или Арнаута, бивана је одмах опевана и препричана. — Бабунски кланци, од Српско-турских ратова 1876., 1877.—78. год., никада нису били без ускока и осветника српског.

Као разочарање о правду европских великих сила, на устанике и народ наш на српском југу утицала је и страшна проскрипција, коју је Porta спровела над првима и пробраним људима српскога живља у оним странама, одмах после прогласа Србије за Краљевину. Нови гробови, који су на тај начин били отворени по далеким архипелашким острвима и Анатолији, још јаче су очеличили душу и срце нашега народа у оним странама.

На чиниоце ове указујемо због тога, што су се они ређали један за другим, и с јаким утицајем, баш у времену кад је Јов. С. Бабунски био толико дорастао, да је у души својој почео да урезује све што се од интереса, око њега, догађало; све што је о народној ствари слушао . . . кад је почео памтити и расуђивати. И кад су, после Српско-бугарског рата 1885.—86. г., наши национални такмаци кидисали да сасвим одроде оне наше сународнике од нас, и потпуно их одвоје од Србије, међу дечацима и младићима, готово из свих неослобођених српских земаља, и међу својим земљацима, нашао се у пансионату Друштва Светога Саве и младић Јован, син Стојилка Стојковића тежака из села Мартолаца у Велеској Области. Дошав на васпитање, и под команду, познатог националног борца, Милоша С. Милојевића, у младога Стојковића је почела све више да јача воља, и све више да крепча вера у будућност и јединство српскога народа. — По свршетку приправних разреда Јов. Стојковић је свршио у Србији државну учитељску школу. Са своје мирноће и прилежности; са марљивости и ђутљивости; са прибраности и разборитости; са врлина идеална младића, готово од свих питомаца Друштва Св. Саве и Министарства Ин. Дела, одвајао је Јован Стојковић-Мартолац.

И ако још скромне спреме, и ако још неиспитане, неутврђене способности, већ од тога доба почиње рад Јована Стојковића.

По свршетку државне учитељске школе, Јован Стојковић је био упућен за учитеља у неослобођене крајеве. Са

многим својим друговима, Стојковић је, године 1896., почео свој јавни рад. Отишао је у свој завичај у Теово, на домаку саме бабунске клисуре. Он је и отворио, још пре рата 1876. г. затворену, српску школу у овоме месту. — Подигнут и просвећен под онаким приликама у своме родном месту и у Београду, све сигурнији и изразитији у својим осећањима, Јован Стојковић се брзо показао као потпуно спреман и способан за народне послове; брзо се прочуо у своме крају, и брзо је постао стожер за све оне који су осећали и радили као он.

Међутим, од првих дана појаве Јована Стојковића на позорници у своме крају, место Турака дотле, јављају се Бугари са јачим полетом своје пропаганде и организације. — И ако ни приближно једнаким материјалним средствима, и врло различитим начинима, већ првих дана рада Јована Стојковића, нашле су се, једна према другој, две националне организације, и почела је да се шири, и да се подиже она, која је имала корена у народу, с којом су оживеле народне традиције, с којом се пробудила национална осећања и с којом је васкрсло име српско. У таквом стицају прилика, Бугари су се латили новог система и метода за извођење свога програма: одрођивање Срба у Ст. Србији и Македонији и одвајање од њихове националне матице, од Србије. — И ако су оваквом свом раду давали карактер тежње и борбе за изазивање интервенције европских сила; да натерају Европу и Турску, да се Македонији, ако ништа више, даде аутономија, — Бугари су, у ствари, развили варварску борбу противу онога дела Српскога народа у Ст. Србији и Македонији, који је своју националну заставу високо носио и није је испуштао из руку ни у највећим невољама. Судаћи по броју жртава Српскога народа, што су их причинили бугарски, такозвани, устаници, а још више по начинима, на које су умарани, где, и у ком крају највише, ти српски мученици, — главни задатак бугарскога „востанија“ био је угушивање свакога трага српскога. Нема, данас, жива Србина, који не памти како су Бугари, у оно доба, живе Србе спаљивали, и живе сарађивали; како су у дубоке пећине спуштали живе људе да тамо умру на највећим мукама. И кад је почело овако сатирање Српскога народа, настали случајеви, где су Бугари опустошавали читава српска села, и догорела свећа до ноката, — као многи други прави просветно-културни радници српски у оним странама, и Јован Стојковић се лагано пушкe, и пошао у гору да тамо потражи непријатеље Српства.

Од тога доба почиње јавни рад четничкога војводе *Бабунског*.

И ако је у томе колу родољуба било и најобичнијих печалбара и штребера из Србије који се и данашњи дан протурају као културни радници у неослобођеним крајевима и као учасници и сарадници у устаничком покрету, народ српски из свих крајева српских дао је, из своје средине, до-

ста истинских и великих поборника и за овај посао свој. По раду на светом народном делу, вазда ће остати знатна имена Мицка Крстића, Анђелка Алексића, Глигора Соколовића, Јосифа Димитријевића, Лазара Кујунџића, Ђорђа Скопљанчета, Бране Јовановића, Доксима Михајловића и других, међу којима ће занавек светлати име и *Јована Бабунског*.

Од Ристовца па све до крајњих граница наших земаља на југу настао је жив покрет. У њему се истичу људи из народа, и сваки посао који они сами руководе, урађа плодом.

Схватајући велики значај прелаза преко Вардара и бабунских кланаца, Бугари су, још у првој појави четничке акције, највећу пажњу поклонили овим објектима, и највећу снагу уперили на бабунске кланце. Због тога је Бабунски, може се рећи, први и издржао најстрашније нападе бугарске, и први и однео рекорд у квалитативној надмоћности над Бугарима. Већ први успех Бабунскога над најбољим бугарским војводом, Стеваном Димитровим, у Орешу, открио је у Бабунском ретку способност четничког војводе.

И ако онако благ и тих у опхођењу са познаницима и пријатељима, Бабунски је био неумољив према кривцима и немилосрдан према грешницима, а безгранично предусретљив и гостољубив према страдалницима и мученицима за народну ствар. Као и на другим пословима, Бабунски је и у својим четничким операцијама био до крајности одлучан и до невероватности неустрашим и постојан. Његови сукоби са бугарским четата на *Мукосу*, у *Теовском Пољу*, у *Смилевцу*, *Долнену* и *Дренову* и у аналима бугарских четника остаће као врло ретки по одважности с којом су предузимати, по истрајности с којом су вођени, по начину на који су свршавани. . . Самоубеђење Бабунскога није готово никада обмануло, а пожртвовање му је вазда корисно испадало. — Неспорно се Бабунском највише приписује што је онако смишљено организовано пјебацавање српских чета с једне стране Вардара на другу, између Скопља и Велеса, и што је у Бабунским планинама спроведена онако савршена организација.

Објава хуријета у турском царству и Бабунскога је затекла пред четом у планини. Као сви, и Бабунски је сишао с планине и наставио свој рад на просветно-културном пољу. Ипак, више но икоји други од четничких војвода, Бабунски је најреалније схватио негативан значај хуријета и новoga стања у Турској у опште. Ако су Турци, у неколико, и изменили своје раније држање у односу према појединцима, Бугари су, на против, били све агресивнији у својим циљевима према српском народу у Турској. Имајући стално у виду важност бабунских предела, и претежност *Бабунскога* у њима, Бугари су, свима силама, настојавали, да се Бабунскога ма како ослободе. — После глава војводе Мицка и војводе Глигора, које су Турци и Бугари вероломно поскидали, на реду је била Бабунскога глава. Као нико други, Бабунски је и Тур-

цима био трн у оку, и на њега су кидисали и *Младошурци*. Али Бабунски је и томе измакао, и у том се већ дошло, у Београду и Софији, до Српско-бугарскога споразума.

Као, готово, сви истински јавни раденици у јужним српским земљама, ни Бабунски никако није био задовољан са одредбама Српско-бугарског уговора од 1912. г., како су те одредбе биле познате у јавном мњењу онда. Као сви, који су на себи, и на својим крајевима, осетили бугарску политику, бугарско вероломство и бугарски шовинизам, и Бабунски је, од свих најмање веровао Бугарима.

Као и све друге четничке војводе, и Бабунски је, са својим одредом, узео јако учешће у Балканском рату. Као сигуран познавалац прилика и људи у оним странама, Бабунски је више но ико од његових другова показао велику способност за сређивање прилика у ослобођеним областима. У својим пак, пределима, Бабунски је јавним државним органима био од велике помоћи.

Као награду за свој, и дотле дугогодишњи, и онако тежак, рад, Бабунски је, као многи у Србији пре њега, и као што ће многи и после њега, добио награду у томе што је био постављен за сèкретара последње класе Министарства Просвете и Црквених Дела.

И ако је био добио државну службу, Бабунски је и даље остао у Велеској Области. — За дугога овога, и овако крвавога, рата, Бабунскога налазимо опет пред својим одредом, махом са својим ранијим друговима. И сада није више ратиште његовога одреда Бабуна, Никодин и Караџица, као до ових ратова. — Сада је његово ратиште широм целе Србије, и поље његова рада је од Београда до Солуна. Као у сваком послу и свршавању задатка први на реду, Бабунски је први и под Београдом борбу развио. Ко може, ко се у Београду затекао 15. Јула 1914. год., икада да заборави, како су Бабунскога четници, поподне тога дана, као соколи, летели са Торлака на Дунав и Саву, и ту са осталим одељенима провизорне одбране Београда онакву лекцију дали Швабама и Маџарима, који су били с музиком пошли у Београд и Србију. Као, готово, свака друга регуларна јединица српске војске у овоме рату, тако је и Бабунски са својим одредом прелетао с краја на крај Србије, свуда уносећи своју хладнокрвност, присебност, постојаност и храброст.

Повлачење српске војске 1915. г. Бабунскога је затекло на његовом првобитном ратишту, у бабунским пределима. Јуначки бранећи ове пределе, Бабунски је дошао у додир са савезничким трупима, и спојио се са деловима 57. француске дивизије, 8. афричких шасера. Са свога дара, извежбаности, и способности за послове ове врсте, и по услугама које је Бабунски са својим одредом учинио овој савезничкој команди, први тај сусрет савезнички са нашим трупима учинио је диван утисак како на обичне војнике, тако и на саме

команданте савезничких трупа. Упућујући Бабунскога српској команди, командант овог савезничког одреда упутио му је писмо, 30. јуна 1916., најласкавије садржине. А главни командант источне француске војске послао је о Јов. Бабунском српској команди похвалу ове садржине: „Бабунски Јован, поручник српске војске, мудар шеф, пун смелости, храбрости ванредне, на челу српских редовних добровољаца, учинио је знатне услуге француској војсци дајући јој податке о горњем делу Црне реке у новембру 1915. г. У мају 1916. г. сарађујући са 8. пуком афричких ловаца, очистио је цео предео Ливађије—Купа—Осин од бугарских одреда, који се ту налажаху; нанео је непријатељу велике губитке у многим сукобима, заробљавао је у неколико махова непријатељске војнике и запленио оружје“.

Још веће је услуге Бабунски са својим одредом учинио на Гушети Балкану, на линији Карасули Ташу.

Герилским начином борбе свога одреда са непријатељем, Бабунски је учинио не само да Бугари више не заробљавају невичне за овакве пределе савезничке војнике, него је он почео заробљавати Бугаре. И на овим положајима је Бабунски показао, може се рећи, до савршенства организаторску способност за осигурање блиске, фронтске позадине, и да спроведе безбедност сваке потребне врсте. А помоћник главног команданта Српске војске, између осталог, 29. авг. 1917., пише Бабунском и ово: „Ми смо сви врло задовољни са твојим операцијама. Ти и данас радиш онако како си увек радио: као велики Србин и јунак. Дај Боже да скоро ослободимо нашу Отаџбину и да се што пре вратимо у њу.“ А подвиг и успех Јована Бабунског и његовог одреда на Преспанском језеру, много пре офанзиве 1918. год., пронео је српско име по свима редовима целокупне савезничке војске на Солунском фронту, и ућиће у војничке читанке, као редак пример војничке способности. Бабунски је пружио успех за успехом.

Наша Главна Команда је била ганута свим тим успесима Бабунскога. Између осталог, помоћник гл. команданта, под 18. јан. 1918. пише Бабунском и ово:

„Прво да ти честитам на славном успеху и лову на језеру: два немачка официра... много ми је мило да си ти увек стари Јован Бабунски. Њ. Кр. В. Престолонаследник има потпуно и велико поверење у тебе и наредио ми је да ти то јавим и да ћете произвести сада у чин поручника и одликовати одмах Карађорђевог Звездам са мачевима. Ја ти унапред честитам обоје.“

„Драги Јоване, врши службу као што си увек до сада радио па се не бој ништа интриганата и неваљалаца, јер Врх. Командант и Врховна Команда имају велико поверење у тебе и цене твоје заслуге за српску ствар.....“

Уз многа друга писма сличне садржине иду и похвале франц. генерала Гијоме, Шарпиа и др.

Још боље од свега овога црта Ј. Бабунскога цитација главног команданта Савезничке Војске на Солунском фронту од 10. фебр. 1918. г. Тамо се и ово чита о Бабунском:

„Официр, чија је храброст легендарна у Српској војсци, већ похваљен за опасне мисије, које је извршио сјајно, недавно се опет

одликовао својом хладнокрвношћу и својом интелигенцијом у вођењу једне операције, која је омогућила заробљавање двојице немачких генералштабних официра и једног бугарског војника и разрушење једног моторног чамца са којим су се потопили један официр и три војника непријатељска."

Уз оваке одличне похвале ишла су и видна одликовања, којима је Ј. Бабунски одликован: Карађорђевоом звездом са мач. 4 ст., Француск. Ратним Крстом са 3 палме, Златном медаљом за храброст, са 2 легије части, Споменицом 1913. г. Руским крстом Св. Ђурађ IV. ст. и два медаља IV. ст.

Шта је све још Бабунски урадио, и колико много кориснога, видеће се док се објаве архивски податци наших и савезничких команда, у саставу којих је Бабунски био са својим одредом.

Вазда истрајан у своме раду, неустрашим, јаке воље и непоколебљиве вере: да ће народна му ствар поћи напретком, кад се многима чинило да је откуцао и дванаести час, Бабунски је исто такав био и на солунском фронту. — Он се никад није поколебао у својој вери: да ће Србија васкрснути и већа и сјајнија, но што је била.

Онолики, и онакав савршен појам о дужности; онака искрена осећања према својој земљи и своме народу; онолика правичност и великодушност колико је Бабунски показао у целокупном свом раду, могло се развити само у човеку који је био онако јака карактера и онаке велике душе какве је био Бабунски.

И ако је врло ретко изражавао своје негодовање према овоме или ономе у неупутном раду који није у његовим рукама; и ако није готово никада ништа оштро критиковао, и никада своју околину није дражио, и ни зашта се на Солунском фронту, сем на неке савезнике, није тужио, ни Бабунски није могао да сакрије своју индигнацију према једној групи, која се била формирала и, како се Бабунском чинило, свом својом одвратности испољила, у Солуну, и врбовала и Бабунскога за своје паклене планове, служећи се, при том, употребљавањем и неприкосновених чинилаца.

Разуман као дечак, марљив као ученик, трудољубив и безпрекоран као просветни раденик; свестан посла и подухвата; разборит, хладнокрван и куражан као четнички војвода; прибран, обазрив, искусан и правичан као организатор; трпељив и самосавладљив у беди и невољи; до крајности скроман; приступачан и снисходљив у добру; питом, благ и мирољубив у опхођењу са својим сарадницима, познаницима и пријатељима, — Јован Бабунски био је неподељено омиљен не само у своме крају, у коме је највише и најдуже радио, него код свих с којима је дошао у додир. А четници, дружина његова верна, сматрали су га, по врлинама његовим, као ненадмашна човека. — Ако се и за кога од просветно-културних раденика у Ст. Србији и Македонији, и од четничких војвода, то се за Бабунскога може рећи: да је пуних 30 година безпрекорно и примерно живео и неуморно радио

за свој народ и за своју отаџбину Србију. Као у сваком свом послу и позиву, Бабунски, резервни српски официр, чинио је част и официрском кору и, по осведоченим заслугама с поносом је носио и висока одликовања, која су красила његова у истини јуначка и патриотска прса.

Бабунски је умро од грипа у Велесу, 17. фебруара 1920. г. у крилу своје многобројне породице.

Са телесним остатцима Бабунскога, 18. фебруара пр. г., легао је у Велесу у гроб још један Србин, на кога ће се, с пуним разлогом, угледати млади нараштаји нашега племена, који ће Бабунскога и боље оценити, и његовим се делима, с правом, поносити.

Смрт Јована С. Бабунског престравила је свакога Србина који је знао за овога узоритога Србина и његове патриотске и јуначке подвиге.

И ако сама она непозната, брзо после ослобођења ни по месту свога сталног боравка, породица Бабунскога добила је много изјава саучешћа. Од тих многих изјава сачувано је ово неколико:

Вашу превелику тугу и бол деле сви пријатељи нашег јунака и војводе Јована Бабунскога

Тома Соврлић, школски надзорник,

Оплакујемо смрт великога Србина и доброг пријатеља.

инжињер Табаковић, шумар Блажеск, Тодор Грличка, Коста Вучковић, економ Петковић.

Најискреније саучешће за нашим добрим премињеним и племенитим војводом Јованом Бабунским коме непријатељи никада немогаху главе доћи. Бог да му душу прости вама братска утеха

Крста (Прешевски)
са осталим друговима.

Дознасмо за зао удес да је наш велики Србин заштитник српскога имена части и поноса и најјачи српски широм целе Македоније и лепог Косова од чије је правичности и силе дрхтала подла Бугарска наш врли војвода Јован преминуо. Плачемо за њиме јер нема више Обилића, Марка Краљевића. Бог нека му да рајско насеље а вама утеха.

Александар Жив. Андрић, Чика-Јован Уљаревић, полицајц. писар Танасије Ђорђевић, срески економ Сима Пачић, учитељ Арсеније Тубић, рез. потпоручник Крста Ковачевић, начелник срески контролор монопола Мијатовић, поднадзор. Михамир Јовановић, шеф управе Андра Андрић, порезник писар Милош Поповић, народни посланик Ђорђе Денковић, рез. п.поручник Радисав Јоцић.

Примите моје саучешће за изгубљеним покојником вашим добрим мужем и великим српским родољубом. Нека му Бог душу прости.

Иван Павловић, полицајц. писар из Штипа.

Најискреније саучешће за нашим добрим правичним и племенитим војдом Јованом Бабунским коме непријатељи никако не могаху главе доћи Бог да му душу прости вама братска

Крста са осталим друговима.

Дубоко учествујем у вашој преголемој тузи за непрежаљеним Јовом највећим Србином нашим. Нека му Бог да рајско насеље његовој напаћеној души.

*Милорад Поповић, потпуковник
са официрима своје команде.*

Оплакујемо вашег супруга нашег доброг кума и доброг Србина
Кумови Шатенићеви.

Смрт нашег хероја и националног радника силно нас је коснула. Примите наше искрено саучешће.

*Пуковници
Саватић и Остојић.*

Потрешени страшном вешћу молимо да примите наше најдубље саучешће у преголемој тузи за милим Јовом

Трипковић директор са колеџијумом.

Примите наше дубоко саучешће за изгубљеним Јованом
Боса и Арса.

Делим тугу са вама и дечицом заједно за мојим добрим изгубљеним пријатељем Јованом

Милан Вељковић.

Придружујем се Вашој тузи и оплакујем прерану смрт дугогодишњег учитеља, неустрашимог четника и војводе у околини Бабуне, покојног Јована, Нека му породицу Бог утеши а њему да рајско насеље

*Влад. Живановић
секретар начелства.*

Моје дубоко саучешће за врлим Јованом. Тешите се, оплакује га са вама сва Србија нарочито сва јужна Србија. Оплакујемо незаинтересованог патриота, неуморног националног радника, дивног неустрашивог јунака у непрекидној шеснаестогодишњој борби.

Збогом дивни поносе наш! Успомена твоја прешла је у Историју и постала легендарна међу нама. Збогом јуначе, у врлини и храбрости раван само твом историјском суседу Краљевићу Марку

*Ал. Јовановић
директор скопске гимназије.*

Вест да је Јован умро потресла ме је јако. Молим да примите моја искрена саучешћа за великим борцем за слободу нашега народа и нашим народним јунаком а мојим искреним пријатељем и другом

Бенерал Петар Пешић.

Душом учествујем у општој жалости за славним Бабунским и жалим што га не могу испратити до гроба јер сам још болестан. Господ нека даде вечно блаженство у царству небесном и вечну славу у народу српском великом борцу за правду и браниоцу потиштеног народа нашег у овим крајевима, Јовану Бабунском

Архимандрит Михаил.

Примите наше најживље саучешће за просветним радником и великим неуморним борцем за национално име свога краја непрежаљеним Јованом.

*Колеџијум наставника гимназије
Директор Ал. Јовановић.*

Смрт славног Бабунског војводе ожалостила је свако српско срце. Слава и име његово вечито је. Изјављујемо тихо саучешће породици. Слава нека је пок. Јовану Бабунском, лака земља и рајско насеље

*Милан Јов. Поповић писар среза прилепског с породицом
и Ваш Иван, Арса и Стојан Зарићи и Коста Мутавић.*

Најдубље саучешће шаље Вам особље штипског првостепеног суда поводом смрти нашег бившег војводе.

*Милан Гоцмиловић, председник,
Риста Тасовић и Љуб. Глишић.*

Примите наше искрено саучешће за покојним Јованом
Петар Соколовић, Тодор Петровић.

Молим примите моје искрено саучешће; слава и част Бабунском
прота *Божа Јокановић.*

Стојим нем пред вешћу о смрти нашег милог Јована. Молим примите и моје искрено саучешће. Нека је слава и част великом хероју Српства Јовану Бабунском. Мир души његовој

Тодор Димитријевић, секретар.

Зар и овог највећег хероја покоси необична смрт баш сада, када је својој намученој породици највише био потребан. Жалим смрт највећег јунака и борца за ослобођење и уједињење српског народа Јована Бабунског. Вас и децу нека утеше његове заслуге за ову земљу и признање свију. Лака нека му је ова земља за коју је све дао.

Радивоје Јовановић, начел. округа.

Вест о изненадној смрти нашег борца за националне идеје, великог војводе Јована Бабунског јако ме је потресла; примите и моје саучешће
окож. прота *Буквић.*

Подједнако смо с вама учвљени смрћу нашега храброг војводе, највећег Србина и јунака из Македоније са којим смо ми четовали. Нећемо га никад прежалити; његов ћемо аманет испунити и бићемо до живота чувари његовога славног гроба. Велики Бог нека вас чува а души Јована Бабунског даде рајска насеља. Слава му и лака му српска земља коју је он најискреније бранио. Бог да му душу прости.

*Четници Стевана Недића војводе: Панта Крстић, Уљеша Томић,
Алекса Стојановић, Максим Дејановић, Стеван Богдановић,
Антоније Јовановић и Петар Бардар.*

И Главни Одбор Друштва Св. Саве оплакује прерану смрт бившег питомца Друштва Св. Саве и дугогодишњег неуморног поборника српскога имена у јужним српским земљама

Др. Јов. Хаџи Васиљевић.

Дубоко сам дирнут прераном смрћу Србина војводе Бабунског који је родољубиво вршио херојско дело ослобођења у овим крајевима. Нека се црква достојно одужи а души покојниковој нека Бог да рајско насеље.

Епископ Варнава.

Тешки губитак смрћу великог националног борца а вашег драгог супруга и доброг родитеља горко оплакујем. Праведни Господ ће свакоме по делима његовим дати, а тако и моралним кривцима за овај наш губитак. Горко жалим што немогу одати последњу почаст драгом покојнику.
Слава му!

Протосинђел д-р Вениамин.

Молимо зашто нас нисте известили о смрти и дану сахране нашега хероја

срески намесник Димитрије Поповић, д-р Вениамин.

Примите моје саучешће за покојним Јованом.

Николић.

Свакога Србина боли прерана смрт јунака Бабунског

капетан *Ризнић*.

Искрено учешће у великој жалости; нека вам је утеха што вашу жалост осећа сав српски народ

Јелена и Велимир Јововић.

Ужасној вести о смрти војводе Бабунског још не могу веровати. Лака му земља коју је годинама јуначки бранио

Христина и Петар Кршић.

Оплакујем прерану смрт Јованову, мог верног и племенитог друга са македонских планина; остајем у молитви Богу за спас његове душе и рајско насеље.

Богдан Максимовић, свештеник, Рашка.

Дубоко саучешће, милом покојнику рајско насеље, осталима утеху

Соја и Јордан Бабановић.

Са болом у души изјављујем вам дубоко саучешће за изненадним губитком племенитог бата Јована, до гроба ожалошћени

ваш *Ива*.

Драга Нато,

Изненадна вест о смрти твога милог тате јако ме је ожалостила.

Прими моје најискреније саучешће.

Љуби те твоја другарица

К. Ђорђевић.

Немајући могућности да будем учесник спровода, са болом у души учесник сам другу и борцу за народна права и слободу; њему рајско насеље, а вама и породици утеху

Довезенски.

УДРУЖЕЊЕ РЕЗЕРВНИХ ОФИЦИРА И ОБВЕЗНИКА ЧИНОВНИЧКОГ РЕДА

ЗА

ЈОВАНА С. БАБУНСКОГ

Удружење је и видним знацима ожалило прерану смрт, свога врснога члана, резервног поручника Бабунског.

Иницијативом Управе Удружења, читан је Бабунском, 27. марта 1920., четрдесетодневни парастос у Београдској Саборној Цркви. На парастосу је чиномачниковао Његово В. Пр. Митрополит Господин Димитрије и чинодејствовало све свештенство Београдске Саборне Цркве. Певало је и Београдско Певачко Друштво.

Поред великог броја резервних и активних официра и обвезника чиновничког реда, парастос су одстојали изасланик Њ. Кр. Височанства Престолонаследника, сам Господин Министар Вера, Командант места, посланик Француске на нашем Двору, г. Д. Фонтеј, аташе посланства Енглеске, заступници многих културних и просветних друштава и много грађана оба пола.

Априла 4. исте године, Управа Удружења је приредила у Официрском Дому *машине* у корист породице Бабунскога. Члан Удружења, г. Др. Јован Хаџи Васиљевић, књижевник, држао је предавање о Бабунском. Програм матинеа увеличали су својим учашћем г. г. В. Богић и Гошић, чланови Народног Позоришта, својим декламацијама, и друштво „Обиљ“ својим изврским песмама.

На заузимање Удружења, прилога за породицу пок. Бабунског пало је Динара 24.903'20
Трошкова је било „ 493'50
Од ове суме послато је породици
Бабунскога „ 20.000'—
На књижици има „ 4.409'—

Велики је број прилагача био. Са оскудице простора изнели смо имена само оних прилагача, који су приложили више од 50 динара.

СПИСАК

ЛИЦА КОЈА СУ ПРИЛОЖИЛА ЗА ПОРОДИЦУ ПОК. ЈОВАНА С. БАБУН-
СКОГ, ВОЈВОДЕ.

Прилоге сакупио рез. пешад. кап. I. класе Јован Трај-
ковић-Димитријевић, пословођа Подунвског Трговачког Акци-
онарског Друштва у Београду и то:

ИМЕ ПРИЛАГАЧА	Износ Динара
Његово Величанство	1.000.—
Подунавско Трговачко А. Д. Београд	2.000.—
Извозна Банка, Београд	1.000.—
Француско-Српска Банка, Београд	1.000.—
Филијала Хрватске Земаљске Банке	1.000.—
Филијала Прве Хрватске Штедионице	1.000.—
Симић и Павловић, трг. Смедерево	1.000.—
Фил. Јадранске Банке, Београд	500.—
Јован Трајковић, Београд	500.—
Стеван Карамата, Београд	500.—
Сретен М. Ђорђевић, Београд	500.—
Сава С. Мићић, трг. Обреновац	500.—
Васа Т. Ковачевић, трг. Шабац	500.—
Миљко Стојковић, трг. Панчево	500.—
Ђорђе Х. Жакас, Т. Бечеј	500.—
Милан Богдановић, Вел. Бечкерек	500.—
Радисав Јовановић и браћа	300.—
Миливој Шићаревић, Београд	100.—
Алфред Кретељ, Београд	100.—
Љуба Стојадиновић, Вел. Градиште	100.—
Ђорђе Р. Стефановић, Београд	100.—
Стојан Д. Рибарац, за пок. Воју Ст. Рибарца	300.—
Анастас Павловић	100.—
М. Панђевић & Сие	100.—
Компанија Нестле	200.—
Браћа Алмандарић	100.—
Љ. Јездић адвокат	300.—
Др. Шушкаловић	100.—
Срп. Друштво Црвеног Крста	500.—
	12.295.—

(Динара дванаестхиљададвестадеведесетпет)

3. априла 1920. године
Београд.

Сакупио:

Јов. Трајковић—Димитријевић
рез. пешад. кап. I. кл.

Рачун прихода од добровољних прилога и концерта приређеног у корист породице Војводе Бабунског.

No	Датум	К	Дин.	No	Датум	К	Дин.
1	Април		15400	13	Април		2000
2	"			14	"		230
3	"		400 20	15	"		82 50
3	"			16	"		10
4	"		3032	17	"		150
4	"	500	125	18	Јула		2003 50
5	"		110	19	Јула		
6	"		60				16000
7	"		943	"	"		1750
8	"		507	"	"		3689 70
8	"	4100	1025				
8	"	620	155				
9	"	1804	451				
10	"		605				
12	"		500				
13	Јуна		670				
			200				
			24183 20				24183 20
20	Јула		3689 70				
20	"		320				
			400				
			4409 70				

Чланови:

Стојадин Петровић с. р., Јован Лазић с. р.

Председник

Мил. Ђ. Радосављевић

ИЗВОД ИЗ ЗАПИСНИКА РЕДОВНЕ ГЛАВНЕ СКУПШТИНЕ

УДРУЖЕЊА РЕЗЕРВНИХ ОФИЦИРА И ОБВЕЗНИКА ЧИНОВНИЧКОГ РЕДА

која је држана 20. фебруара 1921. у Београду

»Редовна Главна Скупштина Резервних Официра и Обвезника Чиновничког Реда, која је држана 20. фебруара 1921. год. у Београду једногласно је одлучила: да се остатак добровољних прилога за породицу Бабунскога употребити на штампање *Споменице Јована С. Бабунског* у 10.000 примерака; да потребну суму за покриће издатака за штампање *Споменице Удружење* да из својих средстава; да се умоли г. Др. Јован Хаџи Васиљевић књижевник, да као члан Удружења, као присни пријатељ пок. Бабунскога, и као један од најбољих наших познавалаца прилика у Ст. Србији и Македонији пре ослобођења 1912. г. уреди *Споменицу* и надгледа штампање. Г. Др. Јов. Хаџи-Васиљевић се одазвао жељи Скупштинској и изјавио да ће овај посао извршити без икакве награде за себе.

Управа Удружења и овим путем захваљује г. Хаџи-Васиљевићу.

Члан Упр. Одбора Удружења, г. Јован Јовановић, проф. одређен је да, у споразуму са г. Др. Јов. Хаџи-Васиљевићем, организује растурање *Споменице*, молећи растураче у име Упр. Одбора Удружења, да никакав рабат не задржавају, како би био већи приход од *Споменице* и омогућило се подизање Бабунском онакога видног споменика, какав он заслужује.

Према решењу Збора чланова Удружења, споменик ће се подићи или у Велесу или у Београду.«

У Београду, 19. марта 1921.

Председник

Удружења Резервн. Официра и Обвезн. Чиновничког Реда
резервни мајор,

МИЛ. Ј. РАДОСАВЉЕВИЋ

инспектор Мин. Правде

Напомена: Народна ова песма о Ј. С. Б. из ранијега је времена, па је препевана на Б. и друге војводе. У свакој другој области пева се на други пределни говор и о другом војводи. Аутобиографију своју писао је Ј. С. Б. негде пред смрт и то одједном; по сећању. У њој је и језик и интерпункција самога Б. Изоставио сам само неколико места, и она су означена тачкицама. Коментар (примедбе) је тако кратак због са свим ограничена простора. Мој чланак о Ј. С. Б. штампан је раније у Браству, органу Друштва Св. Саве, књ. XV; овде су додата документа о Б. у Европском рату, која ми је ставио на расположење Упр. Одбор Р. О. и Обв. Ч. Р. Према жељи пом. Упр. Одбора, сав материјал ћу предати на чување Државној Архиви. А има доста ствари које нису могле ући у ову *Споменицу*. Насловну слику израдио је брат Чех, *г. Јосиф Јаходар*, цртач „Графике“ уметничког завода Д. Д. у Новоме Саду.

Ј. Х. В.

